

Innhold:

VERDI-SPAR

KONJUNKTURER

KREDITTMARKEDET

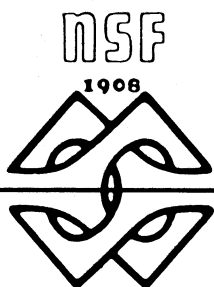
INDUSTRIELL VEKST

PORTRETT

ØKONOMISK-POLITISK REVY

BOKANMELDELSE

SOSIALØKONOMEN

SOSIALØKONOMEN

Nr. 2 1982 årgang 36

Redaksjon:

Tore Jørgen Hanisch
Steinar Juel
Morten Reymert
Asjørn Rødseth

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Finn Anonsen
Jarle Bergo
Tore Holm
Knut Arild Larsen
Jørn Rattsø
Aimée Staude
Henning Strand
Steinar Strøm
Arild Sæther
Sigurd Tveitereid
Stein Østre

SOSIALØKONOMEN

ISSN 0038-1624

Utgitt av

Norske Sosialøkonomers

Forening

Formann:

Nils Terje Furunes

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening

Utkommer med 10 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli og august.

Annonseansvarlig:

Turid Holt-Jacobsen

Sekretariat:

Storgt. 26 IV

OSLO 1

Telefon 41 81 01

INNHold

LEDER

Verdi-Spar 3

AKTUELL KOMMENTAR

STEN SPARRE NILSON:

Politisk-økonomiske konjunkturer 4

ARTIKLER

PREBEN MUNTHE:

Kredittmarkedet i forandring 8

KJELL GRØNHAUG OG OVE OSLAND:

Industriell vekst og industrikonsentrasjon 17

PORTRETT

AINA UHDE:

Økonomer har fortsatt mye å bidra med i helsesektoren 23

ØKONOMISK-POLITISK REVY 26

BOKANMELDELSE 28

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)

1/1 side	kr. 1 600,-
3/4 side	kr. 1 250,-
1/2 side	kr. 900,-
1/3 side	kr. 650,-
1/4 side	kr. 500,-

Fargetillegg kr. 600,- pr. ekstra farge
Tillegg for utfallende format 10%

Bilagspriser oppgis på forespørsel.

Prisene er eksklusive klisjearbeid.

Tidsfrist: Innen 5. i utgivelsesmåneden.

Klisjeraster: Omslag 40 linjer.

Innmat 48 linjer.

Omslag: 180 g Invercote.

Innmat: 90 g Hunscode.

Trykt i offsett.

Reklametrykk A.s, Bergen

Abonnement kr. 135,-

Enkeltnr. kr. 16,-

Er Ola Nordmann smart nok?

Om ressursbruk og produktivitet

PROGRAM:

MANDAG 15. MARS

09.00 **Åpning av konferansen**
v/formannen i Norske Sosialøkonomers Forening, Nils Terje Furunes

09.15 **Produktivitet – hva er det?**
Dosent Finn Ragnar Førsund, Universitetet i Oslo.

10.15 Kaffe

10.30 **Ressursallokering og produktivitet i en blandingsøkonomi**
Ekspedisjonssjef Per Schreiner, Planleggingsavdelingen i Finansdepartementet

11.30 **Fra forskningspolitikk til innovasjonspolitikk. Kursendring med positiv produktivitetsvirkning?**
Avdelingssjef Hans Skoie, NAVF's utredningsinstitutt

12.30 Lunsj.

13.30 **Det kompliserte samfunn. Konsekvenser av offentlige inngrep og reguleringer**
Avd.dir. Egil Bakke, Norges Industriforbund

14.30 Kaffe

14.45 **Ressursøkonomisering i offentlig forvaltning. Problemer og utfordringer**
Rasjonaliseringsdirektør Inger Louise Valle, Statens rasjonaliseringsdirektorat

TIRSDAG 16. MARS

09.00 **Samspeilet mellom teknologi og organisasjon**

Sekretær Tor Andersen, Landsorganisasjonen i Norge

10.00 Kaffe

10.15 **Produktivitetsmåling i bedriftene. Metoder og erfaringer**
Siv.ing. Einar Printz Moe, Asbjørn Habberstad AS

11.15 **Produktivitet – konflikt eller harmoni?**
Duell mellom
Sekretær Jan Balstad, Landsorganisasjonen i Norge
Adm.dir. Leif Onarheim, Norges Industriforbund

12.30 **Avslutning og lunsj**

STED: Hotel Scandinavia
Holbergsgt. 30, Oslo 1
TID: 15. og 16. mars
PRIS: 1300,-/1500 inkl. lunsj

PROGRAMKOMITEEN:

Olav Vannebo – Industridepartementet
Tor Steig – Norges Industriforbund
Rune Gerhardsen – Landsorganisasjonen i Norge

Nærmere opplysninger om konferansen kan fås ved henvendelse til foreningens sekretariat – tlf. 02. 20 22 64. .

Se forøvrig innlagte program med påmeldingsslipp i bladet.

VERDI-SPAR

Verdi-Spar ble en publikumssuksess; obligasjonene ble de fleste dager solgt ut allerede første salgsdag. Men er slike obligasjoner hensiktsmessige virkemidler til å inndra likviditet og til å øke husholdningenes finanssparing?

Verdi-Spar tilbyr kjøperne vilkår som tilsynelatende er svært mye gunstigere enn det nesten alle andre finansobjekter kan tilby. Ikke bare er forventet avkastning (etter skatt) sjeldent høy, også usikkerheten på realavkastningen er praktisk talt fjernet. På denne bakgrunn burde det ikke være overraskende at etterspørselen var større enn det tilbudte beløpet, som tross alt var forholdsvis lavt. Dersom formålet med den særlig høye avkastningen bare var å sikre avsetningen på obligasjonene, må en i ettertid kunne slå fast at Finansdepartementet har vært svært raus med statens penger.

I massemedia har det blitt antydnet at bankene, som formidlet salget av Verdi-Spar, i flere tilfeller har sikret egne ansatte eller gode kunder let-

tere adgang til obligasjonene enn publikum forøvrig. Dette burde ikke forbause så veldig mye; å gi fordeler til ansatte eller gode kunder som indirekte er betalt av staten vil vel de fleste banker ønske. Vi synes derfor det er underlig at ikke fordelingskriteriene ble nøyere vurdert av staten før obligasjonssalget ble iverksatt og at ingen så det som betenkelig at bankfunksjonærer ble tildelt myndighet til å utdele skattelettelser.

For personer skattelegges nominelle kapitalgevinster i dag svært forskjellig avhengig av om inntekten stammer fra et realobjekt eller finansobjekt. Verdi-Spar-obligasjonene vil kunne gi en avkastning etter skatt som kan måle seg med dem en de siste årene har kunnet oppnå på investering på fast eiendom i tettbygde strøk. Å vri husholdningenes sparing bort fra realobjekter over mot finansobjekter ser ut til å ha vært et av formålene med Verdi-Spar. Om obligasjonslånet bidrar til en slik vridning av sparing av be-

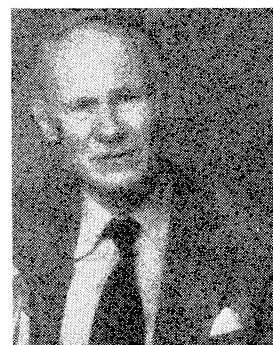
tydelig omfang er imidlertid tvilsomt, særlig fordi Verdi-Spar obligasjonene er svært likvide. Vi tror at ved å endre skattelovene slik at beskatning av nominelle kapitalgevinster generelt blir mer ensartet, ville en kunne oppnå mer.

Redusert marginalbeskatning har mange sett som ønskelig. I det siste har imidlertid vesentlige skattelettelser vært gitt indirekte i form av sparing med skattefradrag og nå Verdi-Spar. Innføring og utvidelse av slike spareformer vil dermed redusere mulighetene for å senke progresjonsgrensene generelt. Innføring av spareformer med skattereduksjon der beløpet er sterkt begrenset vil for mange ikke forandre på den marginale avveie mellom arbeid og fritid, en side ved beskatningen som det ser ut til at den nye regjeringen legger stor vekt på. En skal heller ikke se bort fra at det kan være ressurskrevende når publikum stadig må flytte penger over til nye og særlig gunstige spareformer.

AKTUELL KOMMENTAR

Politisk-økonomiske konjunkturer

AV
STEN SPARRE NILSON

Forholdet mellom økonomiske konjunkturer og politiske tiltak er i senere år kommet stadig sterkere i søkelyset. I flere land hevdes det at regjeringene har sørget for å skape kortvarige gode konjunkturer i valgår, og at de regelmessig har tjent på det. Etter valget har de så latt folk få betale regningene i form av generell innstramming. Dette kan også for en stor del sies å ha vært tilfellet i Norge, hevder Ole Gjølberg i en nylig utkommet bok om «Høyrebølgen». Artikkelforfatteren mener imidlertid at sammenhengen er atskillig mer innfløkt enn det kan se ut til ved første blick.

1. Politikernes rolle

Det har i de siste 10–15 årene i flere land vært stor interesse for såkalte politisk-økonomiske konjunkturbølger. Teoretiske modeller er stilt opp og forsøkt gjort på å belyse sammenhengen mellom økonomi og politikk ved hjelp av empiriske data, særlig fra USA, Storbritannia, Vest-Tyskland og Sverige.

Nylig har Ole Gjølberg (1981) tatt spørsmålet opp for vårt lands vedkommende og gått gjennom en del tallmateriale helt tilbake til 1940-årene. Hans hovedsynspunkt er at de sittende norske regjeringer siden 1945 regelmessig, bevisst og stort sett med hell har søkt å skape oppgangskonjunkturer før stortingsvalgene. Umiddelbart etter valgene har de så foretatt innstramminger. Gjølberg tar imidlertid selv sterke forbehold og opplyser at han arbeider videre med spørsmålene. Det korte ti-siders sammendraget han har offentliggjort synes nærmest å være ment som en oppfordring til diskusjon.

Det kan blant annet spørres om ikke politikerne har gjort mer enn å sette i verk visse populære tiltak før hvert stortingsvalg. De vil også gjerne komme med løfter til velgerne, og disse må søkes oppfylt etter valget. Briten Paul Mosley har ut fra en slik tankegang antydnet en «mid-term»-modell: populære tiltak settes i verk både kort tid før og kort tid etter et valg til Parlamentet. Innstramming blir bare foretatt midt mellom parlamentsvalgene. Han snakker om myndighetenes «decision to pursue . . . . 'unpopular' policies . . . . in the mid-term». (Mosley 1978, s. 392.)

Nå kan det innvendes at vi i Norge har en annen politisk mekanisme enn i Storbritannia. Midt mellom stortingsvalgene holdes landsomfattende kommunevalg, som langt på vei får karakteren av rik valg, og det er hevdet at norske politikeres atferd har vært

påvirket av dette. I den tidlige etterkrigsperioden ble det i Norge gitt langt flere byggeløyver i hvert valgår enn i år uten valg, sier Petter Jakob Bjerve. Dette gjaldt ikke bare i sammenheng med stortingsvalg, men også med kommunevalg, slik at i hele tidsrommet 1947–1954 falt alle topp-år for tildeling av byggeløyver sammen med valgår, og alle bunn-år i løyvetildeling falt sammen med ikke-valgår (Bjerve 1959, s. 272).

Bjerve innfører også noen betraktninger om opposisjonens atferd. Om våren foran stortingsvalg og kommunevalg, både i 1949, 1951 og 1953 gikk samtlige opposisjonspartier til angrep på regjeringens byggeprogram, med den følge at byggeløyvetildelingen ble betydelig utvidet. I hvert av årene uten valg fulgte en tilstramming, uten at dette ble særlig kritisert. Ikke engang i 1948 og 1950, da byggeløyvene ble skåret drastisk ned, kom synderlig opposisjon til uttrykk.

2. Overbud

Vi kan si at Bjerve stiller opp en auksjonsmodell: partiene overbyr hverandre. Også andre har hevdet at dette fra tid til annen er forekommet. Odd Aukrust syntes å ha konkurransen mellom de borgerlige og Arbeiderpartiet etter Kings Bay-krisen 1963 i tankene, da han i 1965 snakket om «overbuds-politikken fra de senere år». (Aukrust 1965, s. 143.)

Det gjaldt her, som i perioden omkring 1950, overbud foran valg. Derimot er det blitt hevdet at konkurransen mellom Arbeiderpartiet og SV slo ut i overbud *etter* stortingsvalget i 1973. Stemmetapet var så stort at arbeidet med å rette det opp igjen ble påbegynt øyeblikkelig. Arbeiderpartiets strateger antok «at misnøyen kunne dempes med langt sterk-

ere inntektsøkning for folk flest»; lønnsoppgjørene fra våren 1974 og utover ble derfor «noe av det villeste vi har opplevd her i landet» (Solli 1978). Regjeringens og SVs talsmenn optrådte i skarp konkurranse foran uravstemninger om tarifforslag, med senere kommune- og stortingsvalg i tankene.

Når det gjelder overbudsstrategi generelt, hevdes gjerne at den kan gi velgerne visse økonomiske goder, men bare på kort sikt. I det lange løp taper de, fordi en slepphendt politikk gjør det umulig å unngå harde innstrammings tiltak senere. De øyeblikkelige fordelene blir snart mer enn oppveid. Det er da et spørsmål om ikke overbudene på lengre sikt kan straffe seg også valgpolitisk.

3. Velgerne som voktere

Hva som blir følgen for partiene av en overbudsprosess er vanskelig å forutsi. Det kan være riktig at velgerne lett lar seg lokke til å støtte den som byr, men det er ikke godt å vite om de vil gi støtten til den som byr først, til den som byr høyest, eller kanskje til den som synes å by på mest troverdig måte. Og så har vi de langsiktige virkningene.

Ole Gjølberg peker på dempet privat konsum og liten vekst i boligbygging som årsaker til Arbeiderpartiets valgnederlag i 1965. Disse momentene har utvilsomt hatt betydning. Men som ved ethvert valg spilte en rekke forskjellige faktorer inn. Å avveie dem i forhold til hverandre er ikke lett. Blant annet tyder Henry Valens undersøkelser på at prisstigningen kan ha skaffet de borgerlige et større tilsig av stemmer i 1965 enn boligpolitikken (Valen 1972, s. 27).

Arbeiderpartiets folk hevdet at Høyres forespeiling om stabile priser og Venstres løfter om forsert boligbygging gjennom fire år var ugjennomførlige. De to partiene ville derfor «møte seg selv i døra» ved valget i 1969. Spør vi om spådommen slo til, må svaret bli at heller ikke dette er lett å avgjøre. Prisutviklingen var neppe helt tilfredsstillende. Byggevirkksomheten fikk ikke det omfang som var lovet. Den tok seg imidlertid godt opp på slutten av perioden, og Gjølberg regner 1969 som et godt valgår for den sittende regjering. Han ser på stemmeprosenten for de fire koalisjonspartiene som helhet, og det må innrømmes at den i hvert fall kunne betraktes som tilfredsstillende. De oppnådde praktisk talt samme oppslutning som i 1965, da de hadde fortrent Arbeiderpartiet fra regjeringsmakten.

4. Partier og saker

Det virker ikke helt overbevisende, når Gjølberg antyder at koalisjonsregjeringen kjøpte seg oppslutning ved å øke det private forbruk før valget høsten 1969. Økningen skyldtes neppe bare at folk hadde fått høyere disponibel realinntekt. Den skrev seg

også fra et annet forhold. For å sitere konklusjonen i Statistisk Sentralbyrås Økonomisk Utsyn over året 1969: «den bebudede skatteomleggingen fra 1. januar 1970 utløste en sterk kjøpebølge for varige forbruksvarer». Og nettopp denne *overgangen til «moms»*, som ble et sentralt tema i valgkampen i 1969, kostet sannsynligvis regjeringen en god del stemmer.

Imidlertid spilte også ikke-økonomiske faktorer en rolle. Dette kompliserer ethvert forsøk på å måle betydningen av forholdet mellom økonomi og politikk. Men samtidig byr vårt flerpartisystem på visse holdepunkter. Samlet holdt nok de fire regjeringspartiene nærmest stillingen i 1969, men totalresultatet dekket over visse nyanser. Høyre og Venstre gikk noe tilbake i stemmeprosent, Senterpartiet og særlig Kristelig Folkeparti hadde framgang. Det siste hang nok sammen med *abortspørsmålet* og kanskje andre ikke-økonomiske saker. Blant økonomiske spørsmål spilte forøvrig *distriktpolitikken* en viss rolle i 1969, selv om betydningen av den ikke er helt lett å avgjøre.¹⁾

5. Konjunkturpolitikken

Jeg har snakket en del om overbud, og vel er det så at denslags uten tvil har forekommet. Men skiftende norske regjeringer har også langt på vei forsøkt å drive «vanlig» ren-økonomisk konjunkturpolitikk. De har både gjennomført kontraktive tiltak for å motvirke tendenser til overoppheting av norsk økonomi som kom fra utlandet, og de har satt i verk ekspansive tiltak for å motvirke nedgangstendenser utenfra. Riktignok må da også tilføyes at de ikke alltid har lyktes. Hva en norsk regjering kunne gjøre for å bevare gode tider eller motvirke dårlige tider, var, når alt kom til alt, nokså begrenset (Bjerve 1962). Det skulle imidlertid ikke være umulig å etterspore hvor mye norsk økonomi siden 1945 har vært påvirket av politisk skapte forstyrrelser eller «valgkonjunkturbølger», og hvor mye den har vært preget av forsøk på å dempe og motvirke verdens-økonomiens konjunkturbølger. Tall foreligger for endringene i privat konsum, boligbygging osv., og det foreligger også beregninger av hvor stor endring i statsbudsjettet som skal til for å skape en bestemt økning eller minskning i det private forbruk m.v.

Helt lett ville det ikke bli å gjennomføre en slik undersøkelse. Selv om partiene neppe direkte prøver å skjule sine spor, har de ikke noe imot at de snør ned og glemmes. Arbeiderpartiet sier ikke: «SFs og de borgerliges offensiv under Kings Bay-krisen 1963 presset oss opp mot muren, vi var nødt til å kjøre fram noe helt nytt. Så lanserte vi i en fart, trass i fagfolks råd, en plan om folketrygd som unektelig var alt for dårlig gjennomarbeidet». Det er hyggeligere å tale om konjunkturpolitikk enn om denslags ting. De

¹⁾ Se Nilson (1980).

borgerlige roper heller ikke ut over hustakene noe slikt som: «Arbeiderpartiet presset oss hardt under valgkampen i 1965, så vi følte oss nødt til å erklære – trass i fagfolks advarsler – at vi ville gjennomføre folketrygden uten noen som helst endring eller utsettelse».

6. Folketrygden

Snarere er det slik at én part roser seg av å ha tatt initiativ til denne store reformen, mens de andre roser seg av å ha satt den ut i livet og gjort til skamme motpartens dystre spådom om at de ville vri seg unna. Bare av og til, i små notiser som ingen har interesse av å slå stort opp, skinner det igjennom at rikspolitikkerne angrer seg. For eksempel sto det å lese i Aftenposten for 28. april 1972 under overskriften «Høidahl kan ikke sluke budsjettet»:

«Landets fylkesmenn protesterer mot at sykehuslovens løfte om gradvis økning av refusjonen til sykehusdriften ikke kan innfries. Sosialminister Odd Høidahl uttaler i den anledning:

– Jeg er klar over at både fylkene og kommunene vil få økonomiske problemer. Men på samme måte har både Regjering og Storting fått det. Vi har foretatt en beregning i Sosialdepartementet i disse dager som viser at hvis vi skal følge alle de planer som er trukket opp, vil det være nødvendig med en premieøkning til Folketrygden fra 1. januar 1973 på mellom tre og fire prosent, altså mer enn den forventede reallønnsøkning i 1973. Det ville med andre ord si at lønnstakerne og de yrkesaktive ville måtte få en senket reallønn hvis vi skulle følge opp dette programmet fullt ut – og det er da bare utgiftene innenfor Folketrygdens ramme. Det var da ingen ting igjen til økning innenfor undervisning, kunst, samferdsel osv. *Så vi er kommet i et økonomisk uføre med Folketrygden, og det er årsaken til at Regjeringen har funnet det absolutt nødvendig å gå til dette skritt.*» (Min uthevelse.)

Og Folketrygden er ennå i dag ikke ute av uføret.²⁾

Når det kommer til stykket, tror jeg konklusjonen på en undersøkelse av tidsrommet 1945–1981 ville bli at norske politikere stort sett prøver å være ansvarlige. De lover helst ikke for mye, og i hvert fall kommer de helst ikke med nye løfter når de oppdager at det vil holde hardt å oppfylle hva de allerede har lovet. Derfor har da også mangel på valgkamp dreiet seg om symboler eller personer vel så mye som om saker. Men unektelig forelå det ved inngangen til 1980-årene så mange uoppfylte løfter at det skal godt gjøres å få innløst alle vekslene i løpet av tiåret.

7. Politometriske modeller

Jeg snakket til å begynne med om modeller, men bare på en løselig måte. Kan det ikke stilles opp mer

²⁾ Se *Langtidsprogrammet 1982–1985*, s. 207. Jfr. Innst. S. (1980–81) nr. 366, s. 25: økonomien «meget bekymringsfull».

skikkelige modeller med eksakt matematisk formulering? Rent teoretisk lar det seg godt gjøre og kan tjene til illustrasjon av forutsetninger og antatte sammenhenger. Men den praktiske nytten blir langt mer tvilsom. Det har vært tegnet opp Phillips-kurver for «tilbudet av politikk», som skal vise hvordan minskning av arbeidsløshet fører til økende prisstigning og omvendt, og indifferenslinjer for «etterspørselen etter politikk», som gis ut for å vise hvordan velgeren vurderer ulike kombinasjoner av prisstigning og arbeidsløshet.³⁾ Det forutsettes da at en velger foretar en nøyaktig avveining og støtter det partiet som tilbyr ham den beste kombinasjon. Som amerikaneren Anthony Downs uttrykker det: «We assume that he approaches every situation with one eye on the gains to be had, the other eye on costs, a delicate ability to balance them, and a strong desire to follow wherever rationality leads him». (Downs 1957, s. 7–8.)

Dette forekommer meg betenkelig urealistisk, men flere har henvist til en slik antakelse som forklaring på endringer i opinionen. Og selve velgeropinionen får vi i våre dager løpende opplysning om gjennom systematiske intervjuundersøkelser. I Storbritannia har bl.a. Goodhart og Bhansali (1970) samlet en rekke meningsmålinger, som gav tallmessige uttrykk for oppslutningen bak de britiske partiene på 1950- og 1960-tallet. Dette ble sammenholdt med økonomiske oppgaver fra samme tidsrom over endringene i sysselsetting og inflasjonsrate, idet regjeringspartiets økende eller synkende popularitet ble betraktet som en funksjon av utviklingen i beskjeftigelse og prisnivå.

Forfatterne presenterte følgende beregning:

$$G = 46,11 - 0,099U_{t-6} - 3,47dP + 1,26AE - 1,91Q$$

Her betegner G den ledelse som regjeringen til enhver tid hadde i forhold til opposisjonen, uttrykt ved den prosent som aktet å stemme for regjeringspartiet ifølge meningsmålingene, minus den prosent som aktet å stemme for opposisjonspartiet. (I dette tidsrommet var det bare to partier, Labour og de konservative, som hadde noen betydning i Storbritannia.) U_{t-6} betegner tallet på britiske arbeidsløse seks måneder før vedkommende meningsmåling fant sted, og dP betegner prisøkningen det siste året. Endelig betegner symbolene AE og Q visse spesielle forhold som Goodhart og Bhansali mener å ha konstatert i Storbritannia. (Det partiet som vinner et valg, vil på grunn av selve seiren få oppslutning i en viss tid fra usikre velgere, m.v.)

Et kjernepunkt i resonnementet gjelder velgernes

³⁾ Paul Whiteley, ed. (1980): *Models of Political Economy*, SAGE Modern Politics Series, Vol. 4, London, gir litteraturhenvisninger. Bindet inneholder et kapittel av Henrik J. Madsen, som også behandler Norge (særlig s. 27–37). Hans analyse har visse likhetstrekk med Gjølbergs, men er svært enkel og omfatter en kortere periode av etterkrigstiden.

reaksjoner. Det forutsettes at de inntok bestemte, konkrete standpunkter til spørsmålet om i hvilken grad omfanget av arbeidsløshet og takten i prisstigningen burde avpasses i forhold til hverandre. Det forutsettes også at Phillips-kurven hadde gyldighet, noe som kanskje er rimelig å anta for den perioden det dreier seg om. Men til støtte for forutsetningen om velgernes avveining av U og dP har Goodhart og Bhansali ytterst lite å peke på. De siterer en enkelt meningsmåling fra 1962, der britiske velgere ble stilt følgende spørsmål: «Strictly from your own point of view do you want to see inflation, which means prices going up but plenty of work around, or do you want to see prices steady but not so much work around?» Svarfordelingen var følgende:

Inflation	27%
Prices steady	53%
Don't know	20%

Her må nok sies at svaret delvis synes å være lagt de spurte i munnen. Det beviser på ingen måte hva forfatterne hevder: «There is . . . some evidence that a large proportion of the electorate is prepared to accept a significant increase in unemployment in order to bring about a decrease in the rate of inflation» (Goodhart og Bhansali 1970, s. 45). På dette spinkle grunnlaget konstrueres indifferenslinjer og formler. De kan neppe sies å uttrykke annet enn en gjetning om årsaken til velgernes skiftende parti-preferanser.

8. En norsk modell?

Ole Gjølberg har gjort et forsøk på å bruke månedlige oppgaver fra norske meningsmålinger som data i analysen av politikk og økonomi hos oss fra midten av 1970-tallet og utover. Han peker på muligheten av å estimere ved minste-kvadraters metode en popularitetsfunksjon for Arbeiderpartiet

og Høyre. Høyres oppslutning i forhold til Arbeiderparti-regjeringens kan «estimeres som en lineær funksjon av endringer i prisstigning, ledighet og reallønn på tidligere tidspunkt» (Gjølberg 1981, s. 230 og 233).

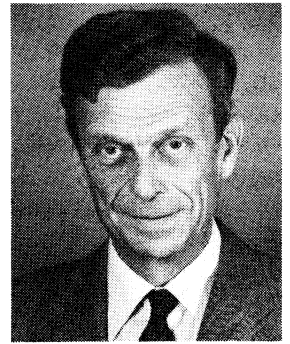
Jeg tror dette blir temmelig tvilsomt. Det er bl.a. alt for urealistisk å se bort fra de mindre partiene. Det kunne gjøres for Storbritannias vedkommende i 1950- og 1960-årene, men hos oss representerer partiene utenom Høyre og Arbeiderpartiet langt mer enn tilfeldig støy i systemet. Og en generelt virkende faktor er partisamhold kontra splittelse. For eksempel skyldtes den økende oppslutning om Høyre fra 1975 av sikkert både strid i Senterpartiet og Anders Langes Parti, og ikke minst at Venstre falt fra hverandre. Forholdet til Arbeiderpartiet, som Gjølberg vil stille i brennpunktet, var ikke den eneste faktor av betydning. Likevel kan det bli interessant å se hans beregning foretatt.⁴⁾

REFERANSER:

- Aukrust, O. (1965): «Tjue års økonomisk politikk i Norge: Suksesser og mistak», i *Statsøkonomisk Tidsskrift*.
 Bjerpe, P. J. (1959): *Planning in Norway 1947–1956*, Amsterdam.
 Bjerpe, P. J. (1962): «Den konjunkturpolitiske handlefridomen i finanspolitikken», i *Sosialøkonomen*, april, s. 4–12.
 Downs, A. (1957): *An Economic Theory of Democracy*, New York.
 Gjølberg, O. (1981): «Høyrebølgen – et konjunkturfenomen: Om sammenhenger mellom økonomi og politikk», i *Høyrebølgen*, red. Tor Bjørklund og Bernt Hagtvet. Aschehoug, Oslo.
 Goodhart, C. A. E. og Bhansali, R. J. (1970): «Political Economy», i *Political Studies*, vol. 18.
 Mosley, P. (1978): «Images of the 'Floating Voter': Or, The 'Political Business Cycle' Revisited», i *Political Studies*, vol. 26.
 Nilson, S. S. (1980): «Landemerker i en partihistorie», *Statsvetenskaplig Tidsskrift*, s. 110–114.
 Solli, J. (1978): Kommentar i fagforeningsbladet *Handel og Kontor* nr. 5, s. 7.
 Valen, H. (1972): «Tre valg i utviklingens tegn», i *Velgere og politiske frontlinjer*, red. H. Valen og W. Martinussen. Gyldendal, Oslo.

⁴⁾ På s. 232 angis at beregningen er gjengitt i detalj i ett av NHH's Skrifter i økonomisk historie (1981), men Gjølberg opplyser at dette skyldes en misforståelse. Publikasjonen er under arbeid.

Kredittmarkedet i forandring

AV
PROFESSOR PREBEN MUNTHE
UNIVERSITETET I OSLO

Den sterke vekst i kredittvolumet, tekniske endringer i bankenes operasjons- og styringsmåte og fundamentale forandringer i myndighetenes rammebetingelser for banker og andre kredittforetak har gitt opphav til viktige strukturendringer i det norske kredittmarked. Vi har fått en sterkere konsentrasjon i bank- og forsikringsvesenet, nye spesialiserte kredittinstitusjoner og et moderne pengemarked (interbankmarked). Utviklingstrendene har neppe løpt linen ut, men den fortsatte utvikling vil i stor utstrekning avhenge av myndighetenes politikk.

Som navnet sier er kredittmarkedet et marked. Det kan derfor karakteriseres og analyseres som andre markeder:

Det finnes en gruppe kjøpere eller etterspørrere og en gruppe selgere eller tilbydere.

Det som omsettes er varer, tjenester eller fordringer.

Omsetningen skjer gjennom bestemte mellommenn eller formidlingsinstitusjoner, og den kan være fri eller underkastet offentlige reguleringer.

Denne oppdelingen kan brukes på kredittmarkedet. De tjenester som ytes på dette markedet deles tradisjonelt i to:

Betalingsformidling og kapitalformidling. Disse to er knyttet intimt sammen, men vi skal likevel se bort fra betalingsformidlingen og konsentrere fremstillingen om kapitalformidlingen. Denne virksomheten kan fremstilles skjematisk som i figur 1.

Det er nå klart at det kan skje forandringer over tid i dette kredittmarked på en rekke måter: Sammensetningen av de primære innlånere og de primære utlånere kan bli endret over tid. Deres ønskemål med hensyn til lånevilkår kan forandres, og de kredittinstitusjoner som formidler kredittene kan bli andre enn de var tidligere. Endelig kan det offentlige reguleringer av innlån og utlån og av kredittinstitusjonenes virksomhet undergå forandringer. Bruker man engelsk terminologi kan man tale om de tre i-er:

Institusjoner, altså banker, kredittforetak, finansieringsselskaper m.v.

Preben Munthe er cand. oecon. fra Universitetet i Oslo 1946 og dr. oecon. fra Norges Handelshøyskole 1961. Han arbeidet ved Norges Handelshøyskole 1947–61 som høyskolestipendiat og dosent, og kom i 1961 til Universitetet i Oslo som professor i distribusjonsøkonomi.

Instrumenter, dvs. fordringstyper.

Intervensjoner, dvs. offentlige reguleringer.

I det følgende skal jeg legge vekt på de to første sidene av kredittmarkedet, mens statens kredittpolitikk bare kommer inn mer indirekte.

Vekst og strukturendringer

Det første grunnleggende trekk ved det norske kredittmarked etter krigen er at det har vært et marked i vekst. Tallene for innskudd, utlån og omsetning er riktignok sterkt påvirket av inflasjonen, men selvom man holder seg til realverdien av transaksjonene i fordringer, vil man finne en betydelig vekst. Denne vekst har gitt grunnlaget for både stordrift og spesialisering, og en rekke av de strukturendringer man kan registrere har sitt utspring i veksten i transaksjonsvolumet.

Samtidig med denne vekst i kredittmarkedet har det skjedd betydelige strukturendringer. Disse kan angis med fem stikkord:

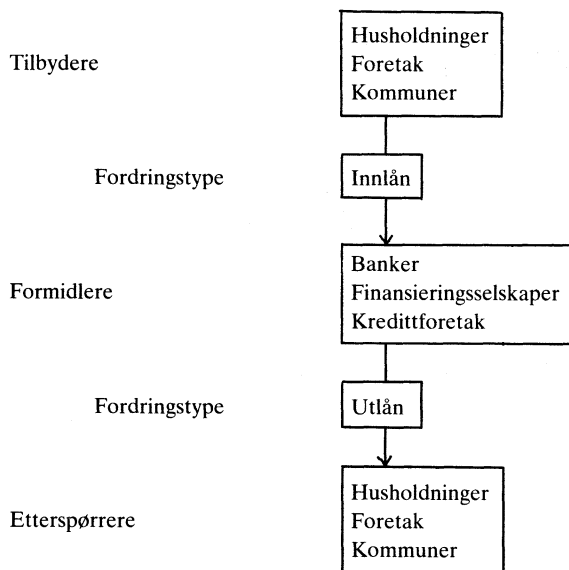
1. Konsentrasjon
2. Lavere gjerder mellom kredittinstitusjonene
3. Internasjonalisering
4. Nye institusjoner/konkurranseforskyvninger
5. Finansielle konglomeratforetak

Vi skal gå noe nærmere inn på hvert av disse punkter.

1. Det har foregått en viss konsentrasjon i den forstand at tallet på sparebanker og forretningsbanker er blitt mindre. (Det samme gjelder forsikringselskaper.) Drivkreftene bak denne konsentrasjonsprosess er vel kjent, og det er tilstrekkelig å minne om et par forhold.

a. Avstanden mellom de enkelte bankdistrikter er blitt mindre i vårt land i og med at transportkost-

Figur 1 Kreditt-transaksjonene

nadene og kommunikasjonskostnadene er blitt vesentlig lavere.

b. Moderne hjelpemidler og akkumulert erfaring gjør det i dag lettere og billigere å administrere store banker med mange kontorer enn det var tidligere.

c. Et stort transaksjonsvolum kan være nødvendig for at en bank skal utvikle ekspertise på områder som valutaomsetning, verdipapiromsetning, bedrifts- og regnskapsrådgivning, obligasjonsemittering. Slike virksomheter kan være spesielt lønnsomme direkte eller indirekte, og stimulerer derfor til fusjoner.

d. Endelig kan det nevnes at høye rentesatser trolig gir fordeler til en bank med små sesongvariasjoner i likviditetstilførselen. En stor bank vil lettere få en balansert innskudds- og utlånsportefølje enn en mindre bank. Dermed vil den store bank lettere kunne unngå betydelige sesongsvingninger i tilgang og utgang av likviditet.

2. Grensene mellom de forskjellige kredittinstitusjonene er gradvis visket ut. Særlig markert har denne utvikling vært mellom de private banker: Forretningsbanker har vist en stadig større interesse for lønnsomtakere og andre personkunder både som innskytere og som låntakere, og de større sparebanker har forsøkt å utvide sitt engasjement overfor bedrifter i industri, handel, skipsfart og andre næringer.

De kortere kommunikasjonslinjer i landet betyr også at konkurransen i enkelte distrikter om bedriftskundene er blitt skjerpet som følge av at banker fra andre distrikter har vist disse bedrifter økende oppmerksomhet.

3. En spesiell side av det siste forholdet gjelder de utenlandske bankers aktivitet i Norge. Tradisjonelt har utenlandske banker alltid hatt betydelige oppgaver for norske rederier og større industribedrifter. Disse foretak har hatt konti i engelske, amerikanske

og andre utenlandske banker, der de har fått betydelige lån og plassert sine utenlandske kassebeholdninger. I de senere år har utenlandske banker vist norske bedrifter en enda større interesse, og dette gjelder også bedrifter som ikke hører med til de største. I dag er det ikke uvanlig at mellomstore norske industriforetak og handelsforetak blir besøkt mer eller mindre regelmessig av representanter for utenlandske banker.

Mens de utenlandske bankers bredere innmarsj i Norge, som nå også følges opp med etablering av representantkontorer i Oslo, betyr en utvidelse av konkurranseflaten overfor norske banker i Norge, har man samtidig en klar tendens til økt samarbeid mellom norske og utenlandske banker. Dette kan bestå i opprettelsen i utlandet av multinasjonale konsortiebanker der også en norsk bank er med, eller opprettelse av representantkontorer med norsk deltakelse. Mens disse etableringer opprinnelig ble begrunnet med ønsket om norsk adgang til de internasjonale pengemarkeder – først og fremst euromarkedet – tyder utviklingen på at disse engasjementer også fører til at norske banker i en viss utstrekning blir trukket med i ordinære innlån- og utlånsforretninger. I denne virksomheten står naturligvis bankens egne kunder på hjemmemarkedet i en særstilling: Disse kunders forretninger i utlandet er en naturlig basis for bankenes virksomhet i utlandet.

4. I etterkrigstiden er det etablert en del nye kredittinstitusjoner. Dette har vært et resultat enten av spesifikke politiske beslutninger eller av den generelle markedsvekst.

Opprettelsen av både Postsparebanken og Postgiro var uttrykk for en klar preferanse hos myndighetene. Den første kom i direkte konkurranse med sparebankene og forretningsbankene. Den siste betydde et alternativ til den betalingsformidling som var utviklet av de private banker. Da det alltid vil være midler innestående i et slikt betalingsformidlingsapparat, har Postgiro opparbeidet en innskuddsmasse som er like stor som forretningsbankenes og 40 prosent større enn sparebankenes.

I tillegg til dette er det også etablert enkelte nye obligasjonsutstedende kredittforetak, og mange private finansieringsselskaper. Dette kan tas som uttrykk for at markedet for bestemte typer av utlån er blitt så stort, at det berettiger til opprettelse av spesialiserte institusjoner. Dette gjelder for eksempel selskaper som arbeider med factoring, en kredittform som har avløst tidligere tiders vekseldiskontering.

Etableringen av slike nye kredittforetak, og den sterke vekst i deres forvaltningskapital, er imidlertid også i stor utstrekning et resultat av myndighetenes reguleringer av kredittmarkedet. Reguleringer av utlånenes omfang, plasseringsplikt, likviditetsreserver og tillatte rentesatser har langt fra vært nøytrale mellom de forskjellige typer kredittinstitusjoner. Til

tider har enkelte typer av institusjoner vært sterkt begunstiget av reguleringene. Dette skal vi komme tilbake til.

5. Når offentlige reguleringer og andre forhold i løpet av kort tid fører til betydelige forskyvninger mellom de enkelte typer av kredittinstitusjoner, er det klart at de institusjoner som blir skadelidende, vil søke å verne seg. Kredittinstitusjonene kan ikke sette seg ut over myndighetenes reguleringer, men de kan forsøke å legge om sin virksomhet marginalt. For å si det i klartekst: Dersom privat factoring, leasing og låneformidling vokser spesielt raskt i omfang, er det naturlig at de store banker føler seg tilskyndet til å gå inn i denne virksomhet. Det er nemlig disse store banker som først og fremst blir skadelidende ved at kreditter til de nevnte formål blir trukket ut av bankvesenet og flyttet over til egne, spesialiserte institusjoner. Man kan sette saken på spissen og si at de store banker forsøker å drive risikoutjamning overfor myndighetenes politikk. Dette skjer ved at de søker å engasjere seg i alle former for kredittformidling. Man ser derfor i dag klare tegn til at store forretnings- og sparebanker er i ferd med å utvikle seg til finansielle konglomeratforetak. I tillegg til bankvirksomhet driver de også med finansieringsselskaper, aksjesparefonds, kredittforsikring og obligasjonsfinansierte utlån.

Disse fem utviklingstrekk for landets kredittinstitusjoner avspeiler – som vi har sett – forskjellige drivkrefter:

Teknologiske nyvinninger og en utvidelse av den geografiske horisont legger forholdene til rette for stordrift.

Endringer i samfunnsstrukturen visker ut skiller mellom befolkningsgrupper og sosiale lag som igjen er med på å rive gjerder mellom kredittinstitusjoner.

En alminnelig internasjonalisering i virksomhet og grunnholdninger i næringslivet gir grunnlag for internasjonalisering av bankvesenet.

En utvidelse av markedet gir livsgrunnlag for spesialiserte institusjoner.

Offentlige reguleringer skaper konkurranseforholdene. Det siste er spesielt viktig, og vi skal derfor gå nærmere inn på dette.

Konkurransen om innskudd

Konkurransen mellom kredittinstitusjonene finnes både på utlåns- og på innlånsiden. Vi har allerede vært inne på det forhold at mange av de «nye» institusjonene er etablert med utgangspunkt i en bestemt type kreditt som skal ytes, f.eks. til avbetalingshandel, factoring m.v. Grunnlaget for den spesialiserte utlånsvirksomheten er også omtalt. Vi skal derfor nå gå nærmere inn på innskuddssiden.

Spørsmålet kan stilles slik: En kredittinstitusjon driver en spesiell utlånsvirksomhet og kan på dette oppnå en bestemt rente. Hvor meget kan institusjo-

nen by for de midler den må låne ut? For å drøfte dette spørsmål kan det være hensiktsmessig å sette opp en skjematisk oppstilling:

Konkurransen om innskudd: Kalkylegrunnlaget

Inntekter	Reg/Fri
Utlånsrente	
Netto av sideforretninger	
– <i>Kostnader</i>	
Kredittpolitiske: Plasseringsplikt m.v.	Ingen/Noen
Driftsmessige: Kontobehandling m.v.	
Nødvendig netto:	
Utbytte, opplegg av reserver m.v.	
= <i>Mulig innskuddsrente</i>	

For bankene har utlånsrentene gjennomgående vært strengt regulert. Dessuten har bankene vært pålagt betydelige kredittpolitiske kostnader som følge av bestemmelser om plasseringsplikt og krav til primærreserver. Den konkurranse som kan oppstå mellom bankene bunner derfor først og fremst i forskjellig vurdering av lønnsomheten ved de sideforretninger som et innskuddskundeforhold kan gi opphav til, og i forskjeller i driftskostnadene. Herunder kan også forskjeller i beskatning mellom sparebanker og forretningsbanker spille en rolle, og også forskjeller i de kredittpolitiske bestemmelser for banker i henholdsvis Nord-Norge og Sør-Norge.

For andre kredittinstitusjoner enn banker er forholdene annerledes. Således opererer de private finansieringsselskaper på markeder der utlånsrenten ikke er regulert, og disse selskaper er heller ikke pålagt plasseringsplikt og primærreservekrav. På den annen side kan det anføres at enkelte av de utlånsforretninger disse selskaper driver krever store driftskostnader. Det gjelder f.eks. finansiering av avbetalingshandel. Det skal også minnes om at disse selskaper i de senere år har vært underlagt en generell utlånsbegrensning, altså et «tak», men tilsvarende reguleringer har vært praktisert overfor bankene.

Den private låneformidling som drives av pengeomglere og andre har enda færre restriksjoner på sin virksomhet. De har frie renter, ingen kredittpolitiske kostnader og ingen utlånsbegrensning. I de senere år har dette vært en stor fordel, fordi bankene har vært underkastet meget strenge reguleringer. Det er derfor heller ikke merkelig at den private låneformidling har økt vesentlig raskere i omfang enn bankenes utlån. Det går fram av tabell 1.

Endelig kan det være grunn til å minne om samvirkelagenes stilling. Heller ikke innskuddsvirksomheten her er underkastet spesielle reguleringer, og det er derfor lett for disse institusjoner å holde høyere innskuddsrente enn sparebankene. – Omtrent i den samme stilling er de større foretak som har opprettet bedriftsinterne spareordninger for sine

Tabell 1 *Låneformidling mot garanti*

	Mill. kr	Indeks	Private bankers utlån. Indeks
1974 (des.)	1556		
1977 (des.)	1784	100	100
1978 (des.)	1849	104	108
1979 (des.)	2261	127	120
1980 (des.)	2831	159	133
1981 (juni)	3241	182	143
Direkte lån uten garanti	500		
=			
GARANTISTER			
Kredittforsikringsselskaper	1459		
Forretningsbanker	1140		
Sparebanker	586		
Private finansieringsselskaper	31		

ansatte, men disse har som regel også ordninger med utlån til sine ansatte for spesielle formål, og da til rimelig rente.

Fordringer

Etter denne oversikt over endringer i kredittmarkedets institusjoner, skal vi gå over til instrumentene, altså de forskjellige fordringstyper.

Fordringer foreligger i utallige varianter på kredittmarkedet, og det skapes stadig nye. Kredittinstitusjonene håper alltid at de kan finne nye fordringstyper som det er behov for og som kan gi dem en ønsket profil i markedet. Denne stadige søken etter nye fordringstyper kan sammenliknes med den produktutvikling som foregår i varemarkedene. Designere som tegner nye bilmodeller håper å skape et produkt som åpner for et massemarked. Det samme gjør bankenes kløktige hoder når de sammen med budskapsglade reklamebyråer konsiperer nye spare- og lånetilbud for de tusen hjem.

Hva har så den viktigste utvikling vært på dette området? Antakelig kan man sammenfatte det som er skjedd i to punkter:

1. Tilpasning i lånevilkårene til forandrede økonomiske forhold, og
2. Etablering av egne fordringstyper med egne delmarkeder.

Den viktigste endring som har skjedd i de økonomiske vilkår i de siste par tiår er prisstigningen og den stigende rente. Risikoen for at renten i markedet vil stige, har gjort långivere tilbakeholdende med lange lån, hvis de da ikke samtidig kan sikre seg like lange

innlån. Det er ingen fare å låne ut på 20 år hvis man samtidig kan låne de nødvendige midler inn på 20 år, og man har en fornuftig margin mellom utlåns- og innlånsrente. Nei, det er konstellasjonen lange utlån og korte innlån, som har vært problematisk for bankene i vår tid og som i dag er i ferd med å strupe mange amerikanske sparebanker til døde.

Slike situasjoner fører til bevisste forsøk fra bankenes side på å få aksept for fordringstyper der rentevilkårene kan justeres i løpetiden. Dette kan man oppnå enten ved å fastsette en bevegelig rente direkte, f.eks. en rente som skal justeres hvert kvartal i takt med en eller annen pengemarkedsrente, eller ved å erstatte lange lån med kortere, fornybare lån. Hos oss er det den siste vei som har vært fulgt i langt de fleste tilfelle, noe som nok i første rekke skyldes rentereguleringene. Med fastsatte eller normerte renter på bestemte typer utlån er det ikke mulig å avtale variable renter. I utlandet og ikke minst i euromarkedene er låneformer med variabel rente vel kjent; bl.a. har en del av de norske forretningsbanker og en av våre sparebanker tatt opp ansvarlig lånekapital i utlandet til en rente som fastsettes kvartal for kvartal.

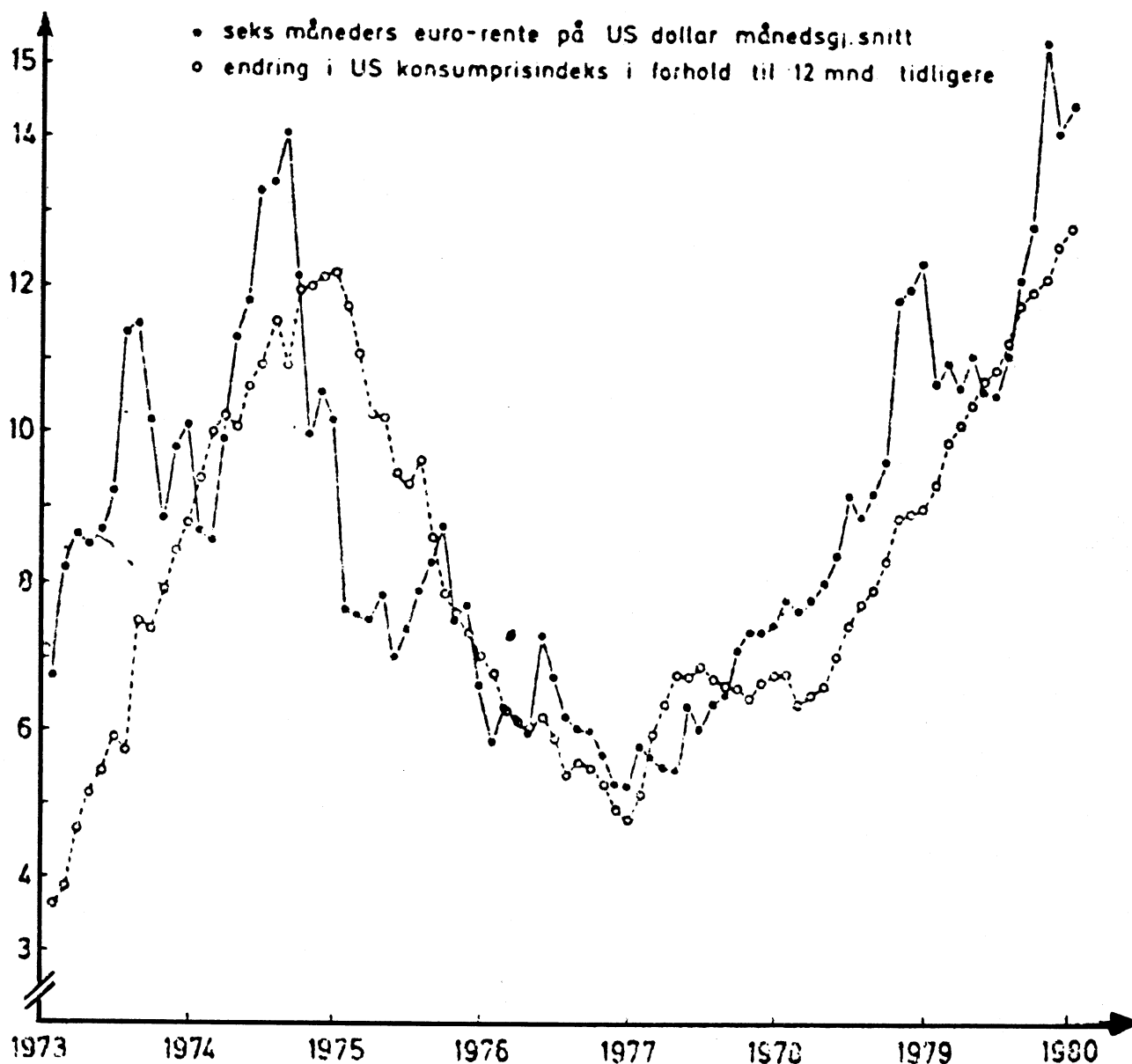
Ser man på utviklingen av disse variable renter blir man slått av den nære samvariasjon det er mellom rentesatser og prisstigningstakt. Figur 2 viser at pengemarkedsrenten i eurodollarmarkedet har gått opp og ned i takt med endringen i den amerikanske konsumprisindeks.

Annenhåndsmarkedet

Et vesentlig trekk ved kredittmarkedet er at det for mange fordringer eksisterer et marked både for nyutstedte fordringer og for eksisterende fordringer. Et typisk eksempel er obligasjoner, der det finnes et apparat for emiterting av nye obligasjoner og et apparat for kjøp og salg av tidligere utstedte obligasjoner. Når det finnes et annenhåndsmarked vil slike fordringer bli betydelig mer likvide, fordi fordrings-eierne raskt og med lite kurstap kan få solgt fordringene. I Norge er det neppe utviklet nye annenhåndsmarkeder i de senere år, men fra utlandet kan vi hente et par interessante eksempler.

I Danmark er det i løpet av de siste 5–10 år utviklet et marked i pantebrev. Pantet kan være både bolig- og forretningsseiendommer. Den institusjon som bevilger et pantelån, kan altså selge pantebrevet når som helst og på den måten gjøre sin fordring om til likvider. I Danmark er dette markedet raskt blitt utviklet til å få et meget stort omfang, og det er velkjent at investeringsfonds og kredittinstitusjoner er meget store kjøpere av pantebrev. For at et slikt marked skal fungere effektivt, må det skje en viss standardisering av lånevilkårene. Pantebrevene må altså bli «homogene produkter». Det oppnår man ved å utstede forskjellige pantebrev alt etter belåningsgraden og løpetiden.

Figur 2 Pengemarkedsrente og prisstigningtakt.

Diagrammet viser a) renten for 6 måneders plasseringer i eurodollarmarkedet (LIBOR = London interbank offered rate) og b) den prosentvise endring i den amerikanske levekostnadsindeks over siste 12 måneder.

(Kilde: Munthe: Penger, kreditt og valuta, 2. utgave, Oslo 1980).

I Norge ligger ikke forholdene til rette for en slik utvikling så lenge vi har en ordning med boligfinansiering på subsidierte vilkår.

Et annet område gjelder innskuddssertifikater – certificates of deposits (CD's) – som i de siste par tiår er vokset fram til å bli et meget betydelig instrument både i internasjonale og i nasjonale pengemarkeder. En vesentlig del av de korte fordringer både i euromarkedet og i store nasjonale pengemarkeder utgjøres i dag av CD's. Denne fordringstype er nå også innført i Sverige.

Innskuddssertifikater har en nær tilknytning til våre innskudd på særvilkår. Det kan derfor være

grunn til først å se på utviklingen av særvilkårenes omfang. Denne innskuddsformen ble første gang registrert i vår kredittstatistikk i 1958, og siden da har den vist en meget sterk vekst (se tabell 2).

Tallene viser at omfanget for særvilkårsinnskudd er blitt meget stort, og man kan derfor stille spørsmålet om ikke tiden er kommet til å etablere et annenhåndsmarked for slike innskudd. I prinsippet er dette store innskudd som bindes for noen måneder. I praksis viser det seg imidlertid at konkurransen om disse midlene har ført til at beløpsgrensen stadig er blitt senket. Innskuddstiden er heller ikke så fast, fordi innskuddene ofte fornyes etter forfall, men da

Tabell 2 Særvilkår i prosent av samlede innskudd

	Forretnings- banker	Spare- banker
1958.....	2,5	0,3
1960.....	3,9	0,3
1965.....	11,3	0,9
1970.....	20,8	1,6
1975.....	31,1	4,3
1878.....	34,7	7,3
1979.....	35,6	9,4
1980.....	37,9	11,3
1981 (mai)	39,2	13,2

med 7 dagers gjensidig oppsigelsestid. Renten varierer etter situasjonen på pengemarkedet på det tidspunkt da innskuddet gjøres.

Vårt særvilkårsmarked er stadig preget av å være «et bilateralt marked», dvs. at den enkelte bank trer i forbindelse med hver enkelt av en krets av potensielle innskytere. Riktignok bidrar pengemeglerne til å gjøre markedet multilateralt ved at de samler opp særinnskudd fra en større krets og så plasserer midlene til de forskjellige banker og andre kredittinstitusjoner.

Innføring av innskuddssertifikater ville innebære at denne multilateralisering ble ført et skritt videre. Markedet i slike sertifikater er fullstendig anonymt, og de enkelte parter kan kjøpe og selge slike sertifikater like upersonlig som de selger valuta på Oslo Børs i dag. Trolig ville bankenes fondsavdelinger komme sterkere inn på dette marked.

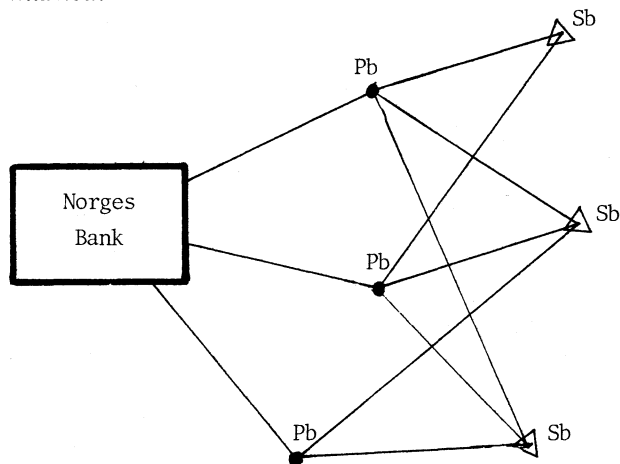
Pengemarkedet

Med pengemarked vil vi her forstå et marked i korte, meget likvide fordringer, som først og fremst kjøpes og selges av banker, altså et interbankmarked. På dette område har det skjedd store forandringer. Ja, man kan hevde at det først er i de siste 10–15 år at Norge har fått et moderne pengemarked, i likhet med det man finner i andre avanserte land.

Selve kimen i pengemarkedet ligger i transaksjonene mellom sentralbanken (Norges Bank) og hver enkelt av de private banker («primærbankene»). Dette er vist i fig. 3 der «Pb» står for primærbank. Det klassiske instrument var vekselen. Banker som kom i likviditetsknipe, kunne rediskontere en del av sine vekslers i sentralbanken og derved styrke sin likvide stilling. Rediskonteringen ble avregnet etter sentralbankens diskontosats. – Omvendt kunne banker som hadde kortvarig overskuddslikviditet, plassere denne på konto i sentralbanken. Likviditetsreguleringen i den enkelte bank skjedde derfor først og fremst i transaksjoner mellom banken og sentralbanken.

Denne funksjon skal sentralbanken alltid fylle, og den er grunnleggende for vårt pengemarked også i

Fig. 3. De to første faser i utviklingen av et penge-marked.

dag. Selve instrumentene har riktignok skiftet karakter, men det er i grunnen underordnet. I stedet for rediskontering av vekslers i sentralbanken, kan bankene i dag oppta likviditetslån i Norges Bank. Sentralbanken opererer bare i mindre utstrekning med en diskontosats, men i stedet med en skala rentesatser for sine utlån. Selv i den tradisjonsrike Bank of England er diskontoen erstattet av en *minimum lending rate*.

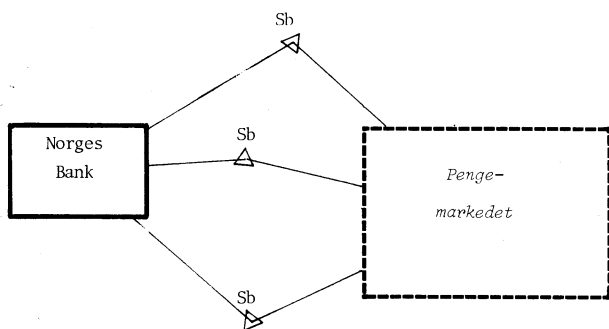
Denne klassiske utgave av samspillet mellom nasjonalbanken og de enkelte banker er første stadium i utviklingen av et pengemarked.

Det neste stadium, som var vel utviklet i alle fall i mellomkrigstiden, består i at enkelte større banker kom til å operere som likviditetsutjamnende institusjoner («sentralbanker») for de mindre banker («primærbankene»). Dette er fremstilt i fig 3 der «Sb» betegner sekundærbank eller «sentralbank». *Fellesbanken* er det klassiske eksempel, men flere av de store forretningsbanker har operert på samme måte. De har tatt imot korte innskudd fra «primærbanker» og ytet dem likviditetslån. Ofte ble det dannet mer eller mindre faste allianser mellom primærbanker og sekundærbanker, eller sentralbanker, og man hadde faste bankforbindelser. I stigende utstrekning utviklet det seg imidlertid til en konkurranse mellom sekundærbankene innbyrdes, slik at den rente de tilbød, avspeilte deres egen likviditetssituasjon. I dette hadde man kimen til det egentlige interbankmarked, som er det tredje stadium. Det er vist ved fig. 4.

Dette marked fremsto vel i mer formell forstand i slutten av 1960-årene, og i den forbindelse kom pengemeglere også til å spille en stadig større rolle. I dag har vi et aktivt interbankmarked i korte fordringer, og dette marked påvirkes i meget betydelig grad av de største bankene.

Dette interbankmarked er blitt et levende marked, med stadig svingende rentesatser. Det har imidlertid også sine klare begrensninger. Den viktigste er at markedet fra tid til annen tørker ut. I perioder med

Fig. 4. Utviklingen av et innenlands interbankmarked, som domineres av de store sekundærbanker, er tredje fase i utviklingen av et pengemarked.

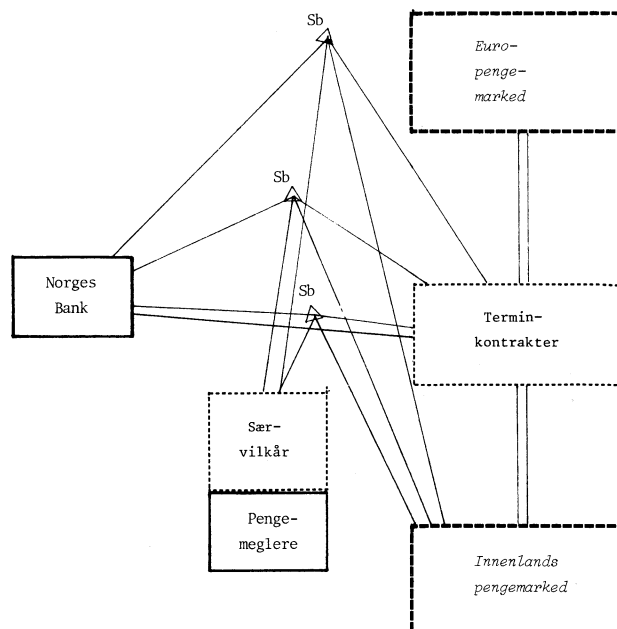
knapp likviditet og derfor høye renter i dette marked, er den enkelte bank ikke sikret tilgang på midler selv om den er villig til å betale de høye renter. Man opplever derfor hyppig at det ikke er långivere til den gjeldende rente. Man kan si at de enkelte banker gjennomfører rasjonering – ja, noen ganger utlånsstopp. De banker som i en slik situasjon trenger likviditet, må låne fra andre kilder. I praksis vil dette si enten fra valutasiden eller fra Norges Bank.

En fjerde fase i utviklingen betegnes så av markedet for swaps eller terminkontrakter. Dette er vist i fig. 5. Den norske valutaregulering legger strenge restriksjoner på bankenes låneopptak i utenlandsk valuta. Hovedregelen er at bankenes likviditetsposisjon overfor utlandet skal være null netto, altså at fordringer skal svare til gjeld, utlån skal være lik innlån. Dette krav er imidlertid ikke så absolutt som det kan høres ut til, først og fremst fordi det tillates at det oppstår visse tidsdifferanser mellom fordringene og gjelden. Dette spiller en rolle ved bankenes terminforretninger.

Terminforretninger i valuta har fått et stadig stigende omfang i de senere år, noe som både henger sammen med de svingende valutakurser og usikre valutaforhold, og med den skatt på oljeutvinning som Nordsjøelskapene skal betale til den norske stat i to terminer per år.

Terminforretninger kan brukes til å skaffe bankene likviditet. Sammenhengen er enkel nok, og kan fremstilles i tilknytning til oljeskatten: Et oljeselskap som skal betale et betydelig skattebeløp ved forfall, vil frykte for at en omveksling av en del av eksportinntektene for oljen, som kommer inn som dollar, vil kunne trykke dollar-kronekursen betydelig, dersom hele skattebeløpet ble vekslet om til kroner umiddelbart før skatteterminen. For å unngå en slik virkning, kan selskapet kjøpe de kroner det trenger til skatten, litt etter litt. Dette kan skje ved at selskapet selger sine dollar på termin, dvs. at dollarbeløpet skal betales på tidspunktet for oljeskattens forfall, og på denne dagen skal selskapet motta det ønskede kronebeløp. Den bank som inngår terminforretningen med oljeselskapet, får en dollar-

Fig. 5. I fjerde fase av utviklingen av pengemarkedet kobles utenlandske pengemarkeder til det norske. Terminkontrakter og swaps er bindeleddet mellom de to delmarkeder. De offentlige reguleringer og Norges Banks intervensjoner i terminmarkedet er avgjørende for det samlede markedets omfang og virkemåte.

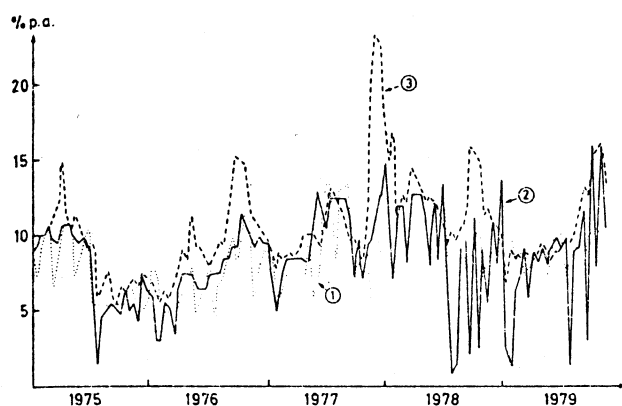

fordring som forfaller en gang i fremtiden, f.eks. om tre måneder. På grunnlag av denne fordring kan banken oppta et dollarlån på det samme beløp som terminforretningen. Det lånte dollarbeløp kan selges straks i spotmarkedet for valuta, og på denne måten skaffer banken seg norske kroner for en varighet av tre måneder. Når terminforretningen skal gjøres opp, vil også dollarlånet forfalle. Det dollarbeløp som terminforretningen innbringer, brukes til å tilbakebetale dollarlånet med.

Det er altså mulig for banker å bruke motverdien av terminforretninger som grunnlag for opptak av lån i utenlandsk valuta, som kan veksles om til kroner. Dermed oppstår det en tilførsel av likviditet i kroner. Dersom banken ikke har behov for denne likviditet, kan den unnlate å oppta det utenlandske lån. For å leve opp til valutareguleringens krav, må den i så fall gjøre en motforretning. De dollar som banken kjøper gjennom terminforretningen for levering om tre måneder, må tilsvares av en motforretning der banken selger det samme dollarbeløp, også om tre måneder. I så fall vil bankens likviditetsposisjon forbli uforandret.

Så langt om kundeforretningene i terminkontrakter, altså forretningen mellom et oljeselskap og en bank. Imidlertid har man også i terminforretninger et interbankmarked, og dette er blitt en integrert del av det norske pengemarked. De store valutabanker driver en betydelig virksomhet i terminkontrakter. Til enhver tid vil disse banker tilby både salg og kjøp

Fig. 6. Renter for (1) likviditetslån i Norges Bank (marginalt), (2) dagslånsinterbankmarked og (3) tremåneders swap'er (eurokroner).

av valuta på termin, og de vil kvotere bestemte kurser for slike transaksjoner. En bank som er interessert i kronelikviditet fra valuta, kan derfor kjøpe en terminkontrakt fra en annen bank, dersom banken ikke selv har tilstrekkelig tilgang på kunde-forretninger. I praksis betyr dette at de store valuta-banker til enhver tid er tilbydere og etterspørre etter terminvaluta og dermed kronelikviditet. De kurser som den enkelte bank «stiller» for slike transaksjoner, avspeiler den spotkurs som er på vedkommende valuta, samt rentenivået i utlandet og i hjemlandet.

Den rente banker betaler for sin kronelikviditet fra valuta vil bestå av to elementer, rentesatsen på valutilånet og den overkurs eller underkurs som måtte være på terminvaluta i forhold til spotkursen. Lånene opptas så godt som unntaksløst i euro-dollarmarkedet, og det er derfor renten i pengemarkedet her, som kommer inn i den norske beregningen.

Interbankmarkedet i terminvaluta er forskjellig fra interbankmarkedet i norske kroner. Som nevnt vil det siste marked fra tid til annen tørke inn, dvs. at det ikke finnes banker som er villige til å låne ut midler til den rentesats som er oppgitt som den gjeldende. En slik situasjon oppstår ikke i terminmarkedet. Spillereglene i valutamarkedet er slik at enhver deltakende bank forplikter seg til å stille kurser og å handle på disse kurser. Da det ikke er vanskelig for banker å gjøre mange forretninger etter hverandre, vil det totale beløp som den enkelte bank kan skaffe seg, i praksis være ubegrenset innen de behov banken har.

Etter dette skulle det være klart at en bank som trenger likviditet kan skaffe seg denne fra interbankmarkedet i norske kroner eller fra interbankmarkedet for terminkontrakter. De banker som har begge disse muligheter vil naturligvis til enhver tid velge den billigste kilden. Dette betyr at rentesatsen i de to markeder vil tendere til å være den samme til enhver tid.

Men da bankene også kan skaffe seg likvide midler fra Norges Banks A- og B-lånsordninger, og til en viss grad også fra innskudd på særvilkår, vil det være en tendens til at renten på alle disse fire typer midler vil bevege seg i skritt (se figur 6). Av disse fire kilder vil Norges Banks likviditetslånordning stå i en særstilling, fordi rentesatsene her er fastlagt av banken, altså ikke bestemt på et marked.

Perspektivene fremover

Etter dette glimtvis utsyn over en del karakteristiske trekk ved utviklingen av det norske kredittmarked er det ingen grunn til å foreta en oppsummering. Men kanskje kan man våge å gjette litt på utviklingen fremover, dvs. hvilke utviklingstrender som man trøstlig kan forlenge, og hvilke som man vil måtte bøye.

1. Det kan være liten grunn til å tvile på at *konsentrasjonsprosessen i norsk bankvesen* vil fortsette, særlig på sparebanksiden. Tallet på banker vil bli mindre og den enkelte bank større.

Men spørsmålet er om denne bare vil fortsette etter de linjer vi hittil er fortrolig med, nemlig at forretningsbanker slutter seg sammen med forretningsbanker og sparebanker med sparebanker, og at alle deltakerne er norske. Det er vel ikke utelukket at vi i løpet av de neste år ser tillegg til

a) sammenslutninger mellom forretningsbanker og sparebanker, og til

b) sammenslutninger mellom norske banker og andre nordiske banker.

Sparebanker og forretningsbanker er blitt stadig likere hverandre, og bankmessig sett er fusjoner mellom sparebanker og forretningsbanker lettere å tenke seg i dag enn for noen tiår siden. Innen i de fleste forretningsbanker ligger det en sparebank, og stadig flere sparebanker forsøker å bygge en forretningsbank opp på sin tradisjonelle grunnmur.

Når det gjelder sammenslutninger mellom banker i Norden kan man igjen konstatere at det stadig vil være et sterkere bankmessig grunnlag for en slik utvikling. Stordriftens fordeler i bankvesenet stopper ikke ved landegrensene. Det har man utallige eksempler på ute i verden.

Begge disse spørsmål – fusjoner over bankgrensene og over landegrensene – er politiske spørsmål, og i politikken kan en pendel raskt skifte retning.

2. Utviklingen i retning av at *storbankene blir finansielle konglomerat-foretak* vil neppe stoppe opp, men farten og omfanget vil avhenge av utformingen av den offentlige kredittregulering. Uansett hvordan denne blir, må man regne med at de største bankene er som navet i et hjul med eker ut til private finansieringsselskaper, kredittforsikringsselskaper, selskaper for kredittkort og andre nyskapninger i betalingsformidlingen.

3. Den offentlige kredittregulering vil på en avgjørende måte bestemme veksttakten både for bankene og for de private finansieringsselskaper, finansmeklernes direkte låneformidling og de obligasjonsutstedende private kredittforetaks utlån. Enda sterkere påvirket av den offentlige politikk vil statsbankene bli. Deres utlånsrammer og spennet mellom deres lånevilkår og markedet, vil få en avgjørende innvirkning på utviklingen av store deler av kredittmarkedet. Dette er et spørsmål om hvor sterk den finansielle høyrevind vil bli.

4. Dersom boligfinansieringen blir avregulert, slik at i alle de privatfinansierte boliger blir finansiert med lån til markedsvilkår, er det intet i veien for at vi også hos oss kan få *et effektivt marked for pantebrev*. Dette vil kunne skje på bekostning av bykredittforeningene.

5. Så lenge inflasjonen er høy vil en stor del av bankenes innskuddsmidler bli forrentet til variabel rente. I norske banker skjer dette i form av *innskudd på særvilkår*. Omfanget av slike innskudd er stadig i vekst, og disse innskudd vil ikke forsvinne selv om vi

fikk et konstant prisnivå. Uten inflasjon vil imidlertid renten på særvilkår i større utstrekning avspeile de kostnadmessige fordeler bankene har av store innskudd med faste innskuddsterminer enn det renten på slike innskudd gjør i dag. Endringer i myndighetenes likviditetsregulering overfor bankene vil også raskt forplante seg til særvilkårsrenten.

6. Man må regne med at pengemarkedet fortsatt vil spille en viktig rolle, og det er sannsynlig at arbeidet med å gjøre dette marked enda mer effektivt vil gå videre. Av den grunn er det realistisk å regne med at vi får *innskuddssertifikater* på det norske marked i løpet av få år.

7. Det er snart 20 år siden vi fikk innstillingen fra «Den penge- og kredittpolitiske komité». Med den rivende utvikling som har skjedd i *penge- og kredittreguleringen* er tiden moden for en ny grundig gjennomgåelse av de erfaringer man har høstet fra bruken av penge-, kreditt- og valutareguleringen. Oppnevningen av en ny komité bør være nær forestående.

Den norske Bankforening søker konsulent til Økonomisk-politisk avdeling

Bankforeningen ønsker å utvide sin utredningskapasitet på det økonomisk-politiske område med en ny medarbeider. Økonomisk-politisk avdeling vil da i alt bestå av 8 økonomer.

Den nye medarbeider bør ha sosialøkonomisk embedseksamen, eller tilsvarende utdanning, og anlegg og interesse for kvantitative analyser. Vedkommende vil gå inn i en analysegruppe som skal arbeide med opplegg og bruk av databaser, utvikling av analyseverktøy og mindre modeller og løpende overvåking av den realøkonomiske og kredittpolitiske utvikling. Dette skal bl.a. gi grunnlag for eksterne publikasjoner om den økonomisk-politiske situasjon og utredninger om spesielle bank- og kredittpolitiske emner.

Det vil være en fordel med noe erfaring fra tilsvarende arbeid, men eventuelle søkere som er i ferd med å fullføre sin utdanning vil også bli vurdert.

Aktuelle kandidater bør ha en utadvendt legning og evne til å presentere fagøkonomiske analyser og resultater på en lettfattelig måte. Lønnsforholdene er gode.

**Søknad sendes snarest til
DEN NORSKE BANKFORENING
Haakon VII's gt. 6
Postboks 1489, Vika
OSLO 1**

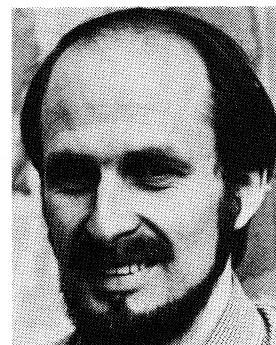
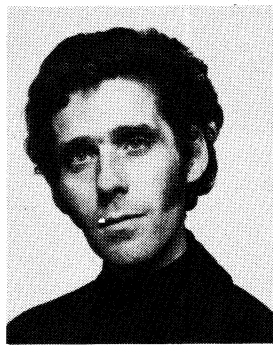
*Forespørsler kan rettes til
avdelingsdirektør Ingvar Strøm eller
utredningsleder Tor Kobberstad på
tlf. (02) 41 18 30*

Industriell vekst og industrikonsentrasjon*)

AV

DOSENT KJELL GRØNHAUG
NORGES HANDELSHØYSKOLE
OG

FORSKNINGSLEDER OVE OSLAND
INDUSTRIØKONOMISK INSTITUTT

Spørsmålet om endringer i industriens regionale konsentrasjon som kan knyttes til endringer i vekstvilkår, danner utgangspunktet for denne artikkelen. Med utgangspunkt i teori og antakelser blir det argumentert for avtakende konsentrasjoner i perioder med økonomisk vekst, og tiltakende industriell konsentrasjon i perioder med økonomisk tilbakegang. Empirisk test basert på data fra industristatistikken for årene 1972 og 1975 støtter til dels de fremsatte hypoteser.

Innledning

Følgende spørsmål danner utgangspunktet for denne artikkelen: Er det så at endring i industriens regionale konsentrasjon kan knyttes til endringer i industriell vekst? I vårt forsøk på å kaste lys over dette spørsmål, har vi valgt å gå fram på følgende måte: Med utgangspunkt i teori/antakelser om lokaliseringsforhold og bedrifters atferd blir det presisert *hvorfor* og *hvordan* endringer i vekstvilkår vil kunne innvirke på industriell konsentrasjon. Videre blir mål for konsentrasjon diskutert. Faktisk endring i konsentrasjon for utvalgte bransjer, dvs. næringshovedgrupper¹⁾ blir så knyttet til en rekke vekstindikatorer.

Med utgangspunkt i industriens betydning som arbeidsplass og inntektskilde har man lenge vært opptatt av industriens regionale fordeling (jfr. St. meld. nr. 13 (1972–73), nr. 75 (1976–77) og nr. 54 (1980–81)). Observerte skjev regional industrifordeling har også vært en sterkt medvirkende årsak til omfattende tiltak for å spre veksten i industrien og å styrke lokalsamfunnet (jfr. St. meld. nr. 13 (1972–73) og årsmeldinger fra DUF).

Kjell Grønhaug er siviløkonom, har hovedfageksamen i sosiologi, licentiateksamen (NHH) samt foretatt videregående studier i USA. Han har mange års praksis fra næringslivet, og er nå ansatt som dosent ved Norges Handelshøyskole.

Ove Osland har samfunnsvitenskapelig utdannelse med geografi som hovedfag. Han har vært knyttet til forskjellige forskningsprosjekter, og er nå ansatt som forskningsleder ved Industriøkonomisk Institutt.

*) Utarbeidet i tilknytning til IØI-prosjekt nr. 20, Industriutviklingen i byene. Jens Chr. Hansen, Magne Helvig, Kjell Stenstad-vold, Eirik Vatne og Asbjørn Rødseth har alle bidratt med nyttige synspunkter og forslag.

¹⁾ Vi har her benyttet oss av data på tre-siffernivå. I offentlig statistikk betegnes dette som næringshovedgruppe, jfr. Statistisk Sentralbyrå (1977).

Bedrifters atferd og mål har vært viet stor oppmerksomhet og da særlig i økonomisk og organisatorisk litteratur og teori. Uten i detalj å diskutere bedrifters mål og hvordan slike mål settes (jfr. Baumol 1972; Cyert & March 1963) vil et vesentlig element for industribedrifters vedkommende være knyttet til fortjeneste. Det at bedrifter støttes økonomisk av det offentlige betyr ikke at fortjeneste i og for seg er uinteressant, men reflekterer heller komplekse mål, hvor eksempelvis forhold som å etablere og/eller opprettholde arbeidsplasser betraktes som viktige og blir tatt hensyn til ved siden av økonomiske forhold (jfr. Sandmo 1978, kap. 5).

Velger vi å betrakte bedrifter i et *romlig* perspektiv, vil flere forhold kunne innvirke på fortjenesteforhold og overlevelsessevne. Eksempler på slike forhold er:

- *avstand* til markeder. Desto større avstander, desto høyere vil transportkostnadene være gitt alt annet likt;
- *miljø*. Visse industrielle aktiviteter krever foruten tilgang på kvalifisert arbeidskraft også tilgang på nye impulser og aksess til miljøer som muliggjør diskusjon, utvikling og prøving av nye idéer (jfr. Freeman 1974);
- *informasjon* og *kunnskap* om så vel markeder, teknologi, leverandører osv. er vesentlig for bedrifters tilpasning og yteevne, noe som er klart reflektert i den vekt dette aspekt tillegges i flere disipliner (jfr. informasjonsøkonomi, informasjonssystemer, markedsforskning, m.v.) og i bedrifters og det offentliges anvendelse av ressurser.

Denne momentliste er på ingen måte ment å være uttømmende, men heller ment å indikere enkelte kategorier av forhold som her er av betydning. Eksempelvis vil forskjeller i avstand kunne tilsi forskjeller i relative priser for innsatsfaktorer, noe

som bl.a. vil kunne føre til regionale fortrinn og produksjonsspesialisering. Videre vil det være overlapping mellom forskjellige kategorier, f.eks. mellom «miljø» og «informasjon/kunnskap».

Velger vi å vri perspektivet fra bedrift til region, vil det ofte være slik at mulighetene *ikke* er likt, geografisk fordelt. Dette er også reflektert i teori knyttet til «vekst-sentra», og «agglomerasjonsøkonomi» og «byøkonomi» (se Richardson 1978 for oversikt).

Som understreket foran er vi her opptatt av *endring* i vekst- og konsentrasjonsforhold. Endringer i transportforhold og produksjonsteknologi vil kunne føre til at forskjellige lokaliseringsforhold vil tillegges endret vekt.

Hypoteser

Er det så mulig å formulere eksplisitte hypoteser vedr. industriell vekst og endringer i industrikonsentrasjon? Her i landet har industrien lenge vært konsentrert i byer og andre tettsteder (jfr. Hansen 1980; Hope 1972). Flere forhold, så som nærhet til marked, arbeidskraft, kapital og innovasjonsmiljø er medvirkende forklaringer til slik lokalisering. Dette på sin side tilsier økende priser på tomter, leie av lokaler etc. og knapphet på arbeidskraft i ekspansjonsperioder. I perioder med vekst vil de beste lokaliseringsmuligheter bli utnyttet først. Sett ut fra bedriftens side er en slik atferd lett forklarlig. Den vil – alt annet likt – lokalisere seg hvor den finner det mest økonomisk lønnsomt. Selve utnyttelsen av lokaliseringsmulighetene konsentrert i byer og tettsteder vil også kunne innvirke på hensiktsmessigheten av en slik lokalisering. Press på transportnett fører ofte til avtakende effektivitet. Økte priser på tomter, lokaleie og arbeidskraft bidrar også til endringer i de relative lokaliseringsfordeler.

Ovenfor er pekt på en rekke «push»-faktorer (dvs. avtakende effektivitet og prisendringer) som alle kan tenkes å bidra til desentralisert lokalisering i perioder med vekst. Også «pull»-faktorer kan virke i samme retning. Offentlige støttetiltak, f.eks. i form av økonomiske særfordeler knyttet til bestemte regioner, vil kunne føre til at attraktiviteten ved ulike lokaliseringalternativ endres, og derved til mer desentralisert industrilokalisering. Slike «pull»-aktiviteter vil gjerne være knyttet til perioder med ekspansiv økonomi, da vil tilgangen på midler være best (jfr. NOU 1979:35).

Vår økonomiske historie viser at vi har gjennomlevd perioder med økonomisk fremgang, stagnasjon og tilbakegang. Hvordan skulle så tilbakegang innvirke på industriens regionale konsentrasjon? Med utgangspunkt i antakelsen om at de beste mulighetene utnyttes først, og at disse muligheter er konsentrert om byer og tettsteder, skulle dette – alt annet likt – tilsi at de mer geografisk perifere bedrifter vil bukke under først. Flere forhold som allerede er

påpekt ovenfor, vil imidlertid kunne modifisere dette. Avtakende effektivitet som følge av «over»utnyttelse av de mest sentrale lokaliseringsmuligheter, samt endring i de relative lokaliseringsfordeler pga. offentlige støttetiltak, vil alle kunne endre den opprinnelige hypotese. Er man f.eks. villig til den drastiske antakelsen at alle lokaliseringer er like gode, og ellers alt likt på tvers av regioner, skulle dette tilsi at den geografiske konsentrasjon (dvs. den relative fordeling) av industrien ikke berøres ved industriell tilbakegang.

I tilknytning til diskusjonen ovenfor skal også nevnes at endringer tar *tid*. Vi har upresist nevnt økonomisk vekst/tilbakegang. Slike endringer må rimeligvis være av en viss varighet for at de skal virke som incentiv til endring. Det tar også tid før bedriftene vil kunne reagere. Dette skulle tilsi etterslep mellom vekst og endring i industriell konsentrasjon.

Konsentrasjon

Begrepet «konsentrasjon» brukes i flere disipliner. En måte å betrakte konsentrasjon i et romlig perspektiv er følgende: Med utgangspunkt i en endelig flate (eller utfallsrom) vil denne (dette) kunne underinndeles i 1, 2, ..., n subflater. Vi vil her bruke kommune som telleenhet. Velger vi å sammenlikne industrien i kommune o_i med en annen variabel, e_i , hvor denne f.eks. kan være befolkning eller areal, kan vi utarbeide følgende mål for konsentrasjon, K:

$$K = \sum_i | o_i - e_i |$$

Så lenge vi opererer med absolutte størrelser, må $K_{\max}$ beregnes for hvert tilfelle. Når en region underinndeles i n subregioner og $n \rightarrow \infty$ og hvor industrien er maksimalt konsentrert, vil $K = > 2$.²⁾

Hittil har vi upresist snakket om «industri». Ved nærmere ettertanke er dette fenomenen, og det eller de aspekter ved dette vi måtte ønske å studere på ingen måte uproblematisk. Hvilke sider ved industrien man måtte ønske å studere, vil avhenge av *interesser*: Er man mest opptatt av arbeidsplasser, vil sysselsetting kunne være et hensiktsmessig utgangspunkt. Er man interessert i innovasjon og entreprenørskap, vil nyetableringer kunne tjene som observasjonsgrunnlag, mens investeringer kan være relevant for kapitalinteresser.

Størrelsen e_i er heller ikke uproblematisk. Antar man at industrisektoren av en eller annen grunn burde være like stor i hver subregion, vil e_i være $\frac{1}{n}$ av den totale industristørrelse, (hvor n er antall subregi-

²⁾ Dette har forårsaket at enkelte forfattere har valgt å multiplisere summen av observerte minus forventede andeler med en halv (jfr. Nordgård 1976), noe som også er gjort i foreliggende arbeid.

oner). Velger man et inndelingsgrunnlag knyttet til kriterier c (hvor dette eksempelvis kan være yrkesbefolkning, totalbefolkning eller areal), finner vi verdiene (e_i) som:

$$e_i = \frac{c_i}{\sum c_i}$$

Sett i et romlig perspektiv, vil et intuitivt interessant kriterium være areal. Andre kriterier som ikke direkte korresponderer til areal, men som er nær knyttet viktige velferdspolitiske mål, er befolkning og arbeidskraftpotensiale.

Data og mål

For her å studere den aktuelle problemstilling valgte vi å gjøre bruk av sekundære data. Statistisk Sentralbyrås industristatistikk ble benyttet både som grunnlag for beregning av konsentrasjonsmål og vekstindikatorer (se beskrivelsen av operasjonelle mål). Konsentrasjonsverdier ble her beregnet for følgende næringshovedgrupper:

Næringshovedgruppe

311–12	Nærings- og nytelsesmidler
321	Tekstil/konfeksjon
322	Klær
342	Grafisk produksjon
381	Metallvarer
382	Maskiner
383	Elektriske apparater og materiell
384	Transportmidler

Konsentrasjonsverdiene ble i foreliggende tilfelle beregnet på grunnlag av en spesialutkjøring, hvor de fem største byene, Oslo, Bergen, Stavanger-Sandnes, Trondheim og Drammen var skilt ut som egne subregioner i tillegg til fylkene. Dette førte til at man i denne studien benytter seg av 23 subregioner. Av oversikten ovenfor fremgår at ikke alle næringshovedgrupper er tatt med. Dette skyldes manglende data.

Industri er her målt ved *industriyssselsetting*. Dette mål er valgt fordi foruten å avspeile en vesentlig side ved industribedriften, fanger det også opp vesentlige sider bak velferds- og distriktspolitiske mål, nemlig å sikre arbeidsplasser (sysselsetting). Liknende argumentasjon for å benytte industriyssselsetting som mål er gitt av Skonhoft (1981).

Verdiene e_i (jfr. K-indeksen) er utarbeidet på grunnlag av:

- lik fordeling, dvs. e_i settes til $\frac{1}{n}$
- areal, dvs., antatt industriandel i region settes til regionens relative andel av landets areal.
- befolkning, dvs. antatt industriandel beregnet som regionens andel av befolkningen. Befolkningsdata for 1972 er benyttet. Dette skyldes både at 1972 representerer det første tidspunkt for våre bereg-

ninger, og at de relative befolkningsendringer er relativt små, og kun i ubetydelig utstrekning vil innvirke på resultatene.

Beregningene er foretatt for bedrifter med over fem sysselsatte. *Endring* i konsentrasjon er beregnet på grunnlag av data for 1972 og 1977. 1972 representerer eldste og 1977 nyeste utkjøring som er tilgjengelig med den regionale gruppering som her er foretatt.

Begrepet «industriell vekst» er mangslungent og på ingen måte uproblematisk å måle. Her er *endringer* (dvs. 1977–1972) basert på:

- *industriyssselsetting* i den enkelte næringshovedgruppe;
- antall *industribedrifter* i de medtatte næringshovedgrupper og
- *bruttoproduksjonsverdi* for den enkelte næringshovedgruppe.

Relativt gode mål finnes for industriyssselsetting og antall industribedrifter. Når det gjelder mål for bruttoproduksjonsverdi er dette beheftet med større feilmuligheter. Det skal imidlertid fremheves at dette alle er indikatorer som blir tillagt stor vekt i den økonomiske debatt. På grunn av store variasjoner i størrelse mellom de enkelte næringshovedgrupper har vi valgt å gjøre bruk av relative tilveksttall (%).

Resultater

I tabell 1 er det vist endringer i konsentrasjonsforhold for de studerte næringshovedgrupper.

Tabellen avslører flere interessante trekk:

- Konsentrasjonsverdiene varierer meget mellom de ulike næringshovedgrupper.
- Ved å innsistere de tre sett av K-verdier basert på henholdsvis lik fordeling, areal og befolkning, ser vi at dette gir seg utslag både i ulike tallstørrelser og i rang (tall i parentes i endringskolonnen).
- Videre merker vi oss at *avtakende* konsentrasjon i samtlige næringshovedgrupper for tidsrommet 1972–1977 for K-verdier basert på lik fordeling og areal, mens man for K-verdiene basert på befolkning finner avtakende konsentrasjon i seks av de åtte næringshovedgruppene.

Går vi tilbake til vår opprinnelige hypotese, kan endring i den geografiske konsentrasjon betraktes som den avhengige, mens industriell vekst representerer den uavhengige variabel. Slik hypotesen opprinnelig er formulert, innebærer den angivelse av årsak og virkning. Vårt undersøkelsesopplegg muliggjør ingen skikkelig test av årsaks-/virkningsforhold, men tillater likevel å studere samvariasjoner mellom endringer, som er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for slutninger om kausalforhold.

I tabell 2 er det vist endringene i vekstindikatorer for de medtatte næringshovedgrupper.

Tabell 1: K-verdier for utvalgte næringshovedgrupper basert på a) lik fordeling, b) areal og c) befolkning.

Næringshoved- gruppe	a) Lik fordeling			b) Areal			c) Befolkning		
	1972	1977	Endr. 1972-1977	1972	1977	Endr. 1972-1977	1972	1977	Endr. 1972-1977
311-12	.236	.228	-.008(8)	.445	.412	-.033(4)	.177	.182	-.005(8)
321	.376	.329	-.047(4)	.655	.601	-.054(2)	.354	.347	-.007(6)
322	.439	.424	-.015(7)	.639	.610	-.029(7)	.390	.416	-.026(5)
342	.455	.436	-.019(6)	.751	.737	-.014(8)	.431	.378	-.053(3)
381	.349	.296	-.053(3)	.611	.579	-.032(5)	.266	.211	-.055(2)
382	.398	.320	-.078(2)	.639	.571	-.068(1)	.292	.235	-.057(1)
383	.610	.494	-.113(1)	.816	.777	-.039(3)	.493	.457	-.036(4)
384	.353	.311	-.042(5)	.656	.624	-.032(5)	.316	.318	.002(7)

Tabell 2: Prosentvis endring i vekstindikatorer for utvalgte næringshovedgrupper i perioden 1972-1977.

Næringshoved- gruppe	Endring (%)		
	Industrisyssels.	Industribedr.	Brutto prod.
311-12	- 1.1(6)	- 6.3(7)	77.4(5)
321	-11.9(7)	- 6.0(6)	53.3(7)
322	-26.8(8)	-23.9(8)	33.3(8)
342	0.2(5)	- 0.3(4)	111.1(2)
381	1.1(4)	3.7(3)	100.0(3)
382	44.9(1)	19.8(1)	408.0(1)
383	10.4(2)	8.7(2)	89.3(4)
384	5.5(3)	- 4.6(5)	72.9(6)
Gj. sn.	2.2	- 4.6	105.4

Et blick på tabellen viser følgende:

- For samtlige vekstindikatorer fremkommer store variasjoner mellom de utvalgte næringshovedgrupper.
- For to av vekstindikatorene kan også observeres tilbakegang. For industrisysseting merker man seg tilbakegang i enkelte grupper, men svak vekst samlet for de studerte grupper (jfr. gjennomsnittstallet), mens man for antall industribedrifter også kan registrere nedgang for de medtatte grupper sett under ett.

I tabell 3 har vi satt endring i konsentrasjon (jfr. Tabell 1) i forhold til de forskjellige vekstindikatorer (jfr. Tabell 2). Største negative endring i konsentrasjonsindeksene er gitt tallverdien 1, nest største 2 osv.). Rangkorrelasjoner (r_s) er beregnet mellom endringer i konsentrasjonsindeksene og vekstindikatorer.

Tabellen viser samvariasjon mellom endringer. Tallene i venstre kolonne refererer til de medtatte variabler, dvs. areal (1), lik fordeling (2) osv.:

Det er *positiv* samvariasjon mellom endringer i samtlige vekstindikatorer og benyttede konsentrasjonsmål. Som vist i Tabell 1, er det påvist konsentrasjonsnedgang i de fleste næringshovedgrupper. De positive korrelasjonskoeffisienter er i overensstemmelse med første del av den formulerte hypotese,

dvs. at avtakende industrikonsentrasjon samvarierer med vekst. De oppgitte signifikantstall under tabellen er beregnet på grunnlag av ensidig test (t-test). (Dette er gjort fordi den fremsatte hypotese er ensidig.)

Ser vi nærmere på samvariasjonene mellom de forskjellige vekstindikatorer og de ulike konsentrasjonsmål, finner vi store ulikheter i numeriske verdier for korrelasjonskoeffisientene. M.a.o. de forskjellige vekstindikatorer samvarierer ikke like sterkt med konsentrasjonsendringene, samtidig som de ulike konsentrasjonsmål ikke «fører» seg like godt til de forskjellige vekstmål. I tabell 4 har vi (på grunnlag av tabell 3) utarbeidet oversikt over max. og min. korrelasjonsverdi mellom de ulike konsentrasjonsmål og de forskjellige vekstindikatorer.

Tabell 4 tyder på at K-verdi basert på areal samvarierer dårligst med endringer i vekstindikatorer, mens de to øvrige konsentrasjonsmål viser max. korrelasjonsverdi for henholdsvis to og en vekstindikator(er) hver. Går vi tilbake til Tabell 3, legger vi også merke til store variasjoner i korrelasjonsverdien mellom de ulike konsentrasjonsmål, høyest verdi mellom mål basert på befolkning og lik fordeling ($r_s = 72$), lavest mellom K-verdier basert på areal og befolkning ($r_s = 18$). De store variasjoner i korrelasjonsverdier tyder på at de forskjellige konsentrasjonsmål fanger opp ulike sider ved det studerte fenomen. Det er viktig å være klar over at det er endringer i konsentrasjon og økonomisk vekst knyttet til næringshovedgrupper som danner utgangspunkt for våre beregninger. M.a.o. det er variasjoner i konsentrasjonsendringer mellom næringshovedgrupper som er knyttet sammen med vekstindikatorer for de samme næringer.

Tabell 3 viser positiv samvariasjon mellom endringene for samtlige av de benyttede vekstindikatorer. Dette viser for det første at de «trekker i samme retning». Den høye verdien for korrelasjonskoeffisienten mellom endring i sysselsetting og endring i antall industribedrifter tyder på sterk samvariasjon mellom disse to størrelser.

I vår hypotesediskusjon ble det tatt atskillige forbehold mht. konsentrasjonsutviklingen i nedgangstider. Tabell 2 viser tilbakegang for to av de

Tabell 3: Korrelasjon mellom endring i vekstindikatorer og konsentrasjonsmål (r_s)

Variabel:	Areal	Lik fordeling	Befolkning	Industri- syssels.	Industri- bedrifter	Brutto prod. verdi
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
(1)	x	.61 ^{b)}	.18	.47 ^{a)}	.44 ^{a)}	.27
(2)		x	.72 ^{b)}	.74 ^{b)}	.84 ^{c)}	.48 ^{a)}
(3)			x	.50	.76	.74 ^{b)}
(4)				x	.99 ^{c)}	.67 ^{b)}
(5)					x	.83
(6)						x

a) $p < .10$ b) $p < 0.05$ c) $p < .01$ (angi sannsynligheten for at korrelasjonskoeffisienten er forskjellig fra null).

Tabell 4 Min. og max. korrelasjonsverdier mellom ulike konsentrasjonsmål og endring i forskjellige vekstindikatorer.

K-verdi basert på	Industri- syssels.	Industri- bedr.	Brutto prod verdi
a) Areal	min.	min.	min.
b) Lik fordeling	max.	max.	–
c) Befolkning	–	–	max.

benyttede vekstindikatorer i enkelte av de medtatte næringshovedgrupper. Hvorfor finner man så ikke den forventede konsentrasjonsøkning i de samme næringshovedgrupper? Flere forklaringer er mulige: En nærliggende forklaring er substitusjonsmuligheter mellom ulike input-faktorer, f.eks. mellom arbeidskraft (jfr. industri- og sysselsetting) og investeringer. En annen mulig forklaring er overføringer mellom næringshovedgrupper. Ikke alle grupper utviser samme vekstmønster. Næringshovedgrupper med god lønnsomhet og høy vekst kan tenkes å «suge opp» sysselsetting fra mindre fremgangsrike næringer. Tabell 2 viser eksempelvis at næringshovedgruppe, 382 Maskiner, rangerer som nr. 1, både mht. vekst i industri- og sysselsetting, antall bedrifter og brutto produksjonsverdi. Med andre ord kan tallene tyde på at fremgangsrike næringer tiltrekker seg både arbeidskraft og finansielle ressurser.

Ytterligere en forklaring kan knyttes til selve observasjonsperioden. Vi har her begrenset oss til perioden 1972–1977, som egentlig sett under ett representerer en periode med svak vekst. Ser vi nærmere på den perioden, finner vi bl.a. vekst i industriproduksjonen i perioden 1972–1974 men tilbakegang i tidsrommet 1974–77 (jfr. St. meld. nr. 54 (1980–81)).

Diskusjon

De rapporterte resultater tyder på *avtakende* konsentrasjon i de studerte næringshovedgrupper. Med utgangspunkt i våre benyttede konsentrasjonsmål, tilsier dette at summen av tallverdiene av differansen mellom observerte og antatte industriandeler i de

forskjellige regioner er blitt mindre. Ser vi nærmere på det benyttede konsentrasjonsmål, fremgår det imidlertid at dette mål *ikke* sier noe om *hvor* tallverdiene av differansene mellom antatte og observerte andeler er blitt redusert. Med andre ord sier de observerte endringer bare at industrikonsentrasjonen er blitt mindre, men intet om *hvilke* endringer som har funnet sted.

Innledningsvis ble det argumentert med at industrien tradisjonelt har vært lokalisert i byer og andre tettsteder. Avtakende industrikonsentrasjon skulle m.a.o. tilsi avtakende industriandeler i disse regioner.

Del a) av tabell 5 vedrører fem byregioner (Oslo, Drammen, Stavanger-Sandnes, Bergen og Trondheim). Følgende er verdt å merke seg: De fem byregioners andeler av industri- og sysselsetting varierer mye mellom nærings hovedgrupper. Av tabellen ser vi at disse regionene sto for nesten 67% av sysselsettingen i grafisk industri (nr. 342) og 61% av sysselsettingen innenfor næringshovedgruppe 383 (elektriske apparater og materiell) i 1972. Et blikk på endringene for tidsrommet 1972–1977 viser *avtakende* sysselsettingsandeler for samtlige av de studerte næringshovedgrupper.

Foreliggende datamateriale – hvor inndelingsgrunnlaget er fylker pluss fem byregioner – gir grunnlag for å studere omfordelinger mellom, men ikke innen disse regioner.³⁾

Som også tidligere påpekt, har det funnet sted omfattende tiltak for å spre industriveksten med særlig vekt på å skape ny industri hvor det på forhånd har vært mangel på arbeidsplasser. En relativt stor del av støttemidlene er blitt kanalisert til de tre nordligste fylker. Som det fremgår av Tabell 5 del b), har industri- og sysselsettingen i Nord-Norge økt i samtlige av de studerte næringshovedgrupper i tidsrommet 1972–1977. Dette *kan* tyde på at iverksatte tiltak har bidratt til omfordeling og etablering av nye industriarbeidsplasser. Også for disse regioner merker man seg stoe variasjoner i relative sysselsettingsandeler mellom de studerte næringshovedgrupper.

³⁾ For detaljert analyse av disse forhold, se Osland (1980), Skonhoft (1981), Stenstadvold (1973), Stranden (1980).

Tabell 5. *Relativ andel av industrisysseletting 1972 og endring 1972-1977 etter næringshovedgruppe for a) fem byregioner og b) de tre nordligste fylker.*

Næringshovedgruppe	a) Fem byregioner		b) De tre nordligste fylker	
	Andel 1972	Endring 1972-1977	Andel 1972	Endring 1972-1977
311-12	.281	-.019	.199	+.013
321	.362	-.077	.035	+.066
322	.363	-.056	.004	+.005
342	.668	-.037	.029	+.009
381	.361	-.033	.024	+.005
382	.346	-.036	.014	+.008
383	.609	-.109	.001	+.008
384	.320	-.042	.047	+.011

I foreliggende studie ble tre ulike kriterier benyttet som grunnlag for beregning av antatte sysselsettingsandeler i de forskjellige regioner. Som påvist vil dette kunne påvirke konsentrasjonsscorene (jfr. Tabell 1) og også samvariasjon med andre variable (jfr. Tabell 3 og 4). Den sterke variasjon i beregnet interkorrelasjon mellom benyttede konsentrasjonsmål kan også tyde på at de benyttede mål «fanger opp» til dels forskjellige dimensjoner.

Beregning og bruk av konsentrasjonsmål er ikke uproblematisk. Valg av mål bør nøye knyttes til den hensikt man måtte legge til grunn. Går vi tilbake til selve indeksskonstruksjonen, knytter det seg valgproblemer både til grunnlaget for beregning av antatte verdier og hvilke størrelser som bør registreres. De antatte verdier, e_i avspeiler jo selve grunnlaget, det man ønsker å vurdere de faktiske observasjoner mot. Det man velger å observere bør videre avspeile noe som er relevant i den aktuelle brukssituasjon, og vil som understreket foran kunne variere med formål og interesse. Brukt med omhu kan – etter vår mening – konsentrasjonsmål tjene som et hensiktsmessig redskap f.eks. som grunnlag for formulering av regionalpolitiske mål. Gjentatte bruk over tid av samme konsentrasjonsmål kan videre være nyttig i arbeidet med å evaluere regionalpolitiske tiltak.

REFERANSER:

- Baumol, W. S. (1972), *Economic Theory and Operation Analysis*, New Jersey, Prentice-Hall, Inc.
- Cyert, R. M. & March, J. G. (1963), *A Behavioral Theory of the Firm*, New Jersey, Prentice-Hall, Inc.
- Freeman, C. (1974), *Industrial Innovation*, Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books Ltd.
- Hansen, J. Chr. (1980), *Industriens plass i Norges bosettingsmønstre*, Ad novas, Norwegian geographical studies 17, Bergen.
- Hernes, G. (1976), «Structural Change in Social Process», *American Sociological Review*, Vol. 82, No 3, 513-547.
- Hope E. (1972), *Næringsøkonomiske oversikter*, Bind II, Oslo, Johan Grundt Tanum Forlag.
- Nordgård, A. (1976), *Kvantitative metoder for geografer*, Oslo Universitetsforlaget.
- NOU (1979:35), *Strukturproblemer og vekstmuligheter i norsk industri*.
- Osland, O. (1980), *Industrien i byene – noen utviklingstrekk*, Bergen, Arbeidsrapport nr. 31, IØI.
- Richardson, H. W. (1978), *Regional and Urban Economics*, Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books Ltd.
- Sandmo, A. (1978), *Mål og midler i industripolitikken*, IØI Rapport nr. 3, Oslo, Tanum-Norli.
- Statistisk Sentralbyrå (1977), *Standard for næringsgruppering*, Oslo, Statistisk Sentralbyrå, Håndbøker 9.
- Skonhoft, A. (1981), «Trekke ved den regionale industriutviklingen i Norge etter krigen», *Sosialøkonomen* nr. 9/81.
- Stenstadvold, K. (1973), *Industriens lokaliseringsadferd i Norge*, Bergen, Geografisk Institutt, NHH.
- St. meld. nr. 13 (1972-73), *Om mål og midler i distriktsutbyggingen*.
- St. meld. nr. 13 (1976-77), *Langtidsprogrammet 1978-1981*.
- St. meld. nr. 54 (1980-81), *Industripolitiske retningslinjer for de nærmeste år fremover*.
- Strandenæs, I. (1980), *Industriens utvikling i 70-årene*, Bergen, Geografisk Institutt, UiB.

Økonomer har fortsatt mye å bidra med i helsesektoren

INTERVJU VED
BJØRN H. TRETVOLL

Økonomisk tankegang har fått betydelig sterkere gjennomslagskraft i helsesektoren i de senere år. Både leger og politikere er mer innstilt på å drøfte økonomiske forhold i helsesektoren nå enn for en del år siden. Men fortsatt har økonomisk teori mye å bidra med i denne sektoren, f.eks. når det gjelder utformingen av alternative ordninger for overføringene mellom stat og kommuner og lønssystemene for leger. Det er dosent Aina Uhde ved Universitetet i Bergen som sier dette i et intervju med Sosialøkonomen.

Aina Uhde tok sosialøkonomisk embetseksamen ved Universitetet i Oslo i 1961. Hun var vitenskapelig assistent og universitetsstipendiat ved Sosialøkonomisk Institutt til 1968 da hun ble ansatt ved Norges Handelshøyskole i Bergen. Hun ble dr. philos. i 1978. Fra samme år har hun vært dosent ved Universitetet i Bergen.

Aina Uhde har arbeidet mye med forholdene innen helsesektoren, og har hentet temaet for sin doktoravhandling innen dette feltet.

– Men jeg vil ikke fremstå som noen helseøkonom, understreker hun. – Jeg reagerer på at økonomer så lett plasseres i båser. Det er ikke heldig med en for sterk spesialisering. Det er nødvendig å opprettholde de generelle kvalifikasjoner også om man skal kunne yte noe på et enkelt område. Det er ofte de som fortsetter å arbeide med generelle økonomiske problemstillinger som også har mest å bidra med på spesialområder.

Deltagelse i det statlige Petroleumsprisrådet og øket satsning på petroleumsøkonomi ved Institutt for Økonomi ved Universitetet i Bergen har forsterket hennes interesse for de ulike sider ved oljevirk-somheten. Men petroleumssektoren blir i årene fremover en så viktig del av norsk økonomi at alle sosialøkonomer burde interessere seg for utviklingen på dette området, sier hun.

Aina Uhde har siden 1968 arbeidet i det økonomiske miljøet i Bergen, først ved Norges Handelshøyskole og siden ved Universitetet i Bergen der hun siden 1978 har vært dosent. Undervisningen i økonomi ved Universitetet i Bergen er lagt opp nokså anderledes enn embetsstudiet ved Universitetet i Oslo.

– I Bergen er sosialøkonomi ett av de hovedfag som fører til cand. polit.-graden. Man må dessuten ha to andre fag enten som grunnfag eller mellomfag. Dette tverrfaglige opplegget av studiet hos oss representerer nok hovedskillet mellom Oslo og Bergen. Men man kan velge fag som statistikk og matematikk, slik at forskjellen dermed kan bli liten i praksis, sier Uhde.

– Det er nå ca. 50 studenter som arbeider med sosialøkonomi hovedfag i Bergen. Vi stiller stort sett de samme krav til forståelse og fordypning som ved

embetsstudiet ved Universitetet i Oslo. Den skriftlige oppgaven er mer omfattende hos oss og krever minst ett års arbeide. På den annen side er kanskje pensum ikke fullt så stort som annen avdelings pensum i Oslo. De valgemenner som inngår i vårt hovedfag representerer mer anvendt økonomi enn i Oslo. I vårt studieopplegg legges det dessuten mindre vekt på statistikk.

– Siden våre studenter også må ha to andre fag, blir nok den samlede studietid noe lengre hos oss. Hovedfagstudiet blir likevel ganske konsentrert. Etter avsluttet mellomfagseksamen i sosialøkonomi leser studentene økonomi på hovedfagsnivå ett år før de går opp til eksamen. Deretter bruker de det meste av tiden til skrivning av sin hovedfagsoppgave.

– Er det økning i tallet på hovedfagsstudenter?

– Studenttallet viser en nesten «faretruende» økning. Det er selvsagt hyggelig at så mange finner faget interessant. Men vårt studieopplegg er ganske ressurskrevende med en omfattende oppgave som krever en god del veiledningsarbeide slik at belastningen på lærerne kan bli stor. Vi har nå en stab på åtte pluss en ubesatt stilling i tillegg til stipendiater.

– Mens man ved Sosialøkonomisk Institutt har holdt igjen i det lengste, har dere i Bergen i flere år hatt et mellomfag i sosialøkonomi. Hvordan har erfaringene vært?

– Vi tror selvsagt ikke at man kan bli økonom bare etter et studium på halvannet år. Men likevel tror jeg et mellomfag kan gi verdifulle kunnskaper for de som tar sin videre utdannelse i andre fag. Når man ser på de jobber store deler av disse studentene går til, mener jeg det er positivt at vi kan tilby dem en innføring i økonomi. De vil lettere forstå økonomisk tankegang. De vil også forhåpentligvis skjønne at økonomi er komplisert og ikke komme med altfor lettvinne resonnementer og konklusjoner.

– Og nå følges mellomfaget opp ved at dere også tilbyr et grunnfag i økonomi?

– Innføringen av grunnfag vil medføre en viss omlegging av vårt studium. Men jeg ser positivt på dette, bl.a. fordi man nå har fått et grunnfag også i Oslo. Ved å ha en likeartet grunnutdanning begge steder, vil det bli mye lettere å få til overganger mellom de to lærestedene både for dem som etter et grunnfag i Oslo ønsker å fortsette med økonomistudier i en kombinasjon med andre fag, og for de som etter grunnfag i Bergen vil satse på embetsstudiet i Oslo.

– Petroleumsøkonomi ser ut til å bli et nytt spesialområde ved Universitetet i Bergen?

– Vi har fått et professorat og to amanuensisstillinger i petroleumsøkonomi. Med dette vil vi både kunne gi et tilbud til økonomer som ønsker å spesialisere seg på dette området, og vi vil tilby petroleumsøkonomiske studier som kan kombineres med andre fag ved Universitetet, i første rekke petroleumsgeologi.

– Det er et sterkt ønske om å få en slik kombinasjonsmulighet mellom mer tekniske petroleumsfag og økonomi fordi det i dag er stor mangel på folk med denne kombinasjonen i sin utdanning. Vi har derfor laget et opplegg for et petroleumsøkonomisk studium på mellomfagsnivå som kan gå inn som en del av cand. scient.-graden. Dette håper vi kan være et bidrag til å få innpass for mer økonomisk tankegang også i oljebransjen der tekniske forhold har vært dominerende hittil.

– Men selv har du brukt mye av din tid til å studere forholdene innen helsesektoren. Får økonomisk tankegang noen gjennomslagskraft i denne sektoren?

– Helse spørsmål er ofte sterkt følelsesbetont og det har derfor mange ganger vært vanskelig å trekke inn økonomiske resonnementer og drøfte problemene på dette grunnlag. Men dette har endret seg slik at både leger, politikere og andre i dette systemet nå er langt mer innstilt på å diskutere økonomi enn før. Et begrep som alternativkostnader forstås og brukes nå også av andre faggrupper enn økonomene. Fortsatt er det mye interessant å drive med for økonomer i helsesektoren, og jeg tror økonomisk teori kan bidra på en rekke felter. Det kan f.eks. dreie seg om hvordan ulike overføringsordninger virker på kommunenes tilbud av helsetjenester og hvordan forskjellige lønssystemer for leger slår ut.

– I den aktuelle situasjonen med strammere budsjetter må jeg si at leger og sykehusledelse har vært flinke til å finne mer effektive måter å bruke ressursene på for å unngå å redusere helsetjenestene. Innstramningen har nok på denne måten hatt en positiv side ved at noe ineffisient ressursbruk er fjernet.

– Hva vet vi egentlig om etterspørselen etter helsetjenester?

– Mange politikere og folk i helseadministrasjonen gir ofte uttrykk for meget klare oppfatninger om hvordan helsevesenet bør organiseres og hva det bør satses på. Det påstås også at vi snart vil få for mange leger. Men vi har egentlig et meget svakt grunnlag for å trekke slike konklusjoner. Vi vet jo lite om hvordan befolkningen prioriterer helsetjenester i forhold til andre goder.

– Med stigende realinntekt er det sannsynlig at folk ønsker at helsetjenester skal utgjøre en stigende andel av det totale forbruk. Men utover dette vet vi egentlig svært lite om hvor stort forbruk av helsetjenester folk ønsker eller hvilke typer helsetjenester de vil prioritere.

– Men om man ønsker å øke forbruket av helsetjenester, ligger det en beskrankning på veksten i det at vi har valgt å finansiere dette forbruket over de offentlige budsjetter. En økning i de offentlige utgifter må dekkes ved skatter, noe som kan gi negative virkninger ved at vi får en mindre effisient ressursallokering. Det er en grense for hvor langt man kan gå før disse negative virkningene blir betydelige.

Sosialøkonomen nr. 2 1982

– Er det for å løse dette problemet at så mange nå går inn for at pasientenes egenandeler bør øke?

Ved en høyere egenandel vil forbruket av helse-tjenester kunne øke uten at de offentlige utgifter må økes tilsvarende. En del unødvendig etterspørsel etter helsetjenester vil dessuten falle bort uten at den samlede helsetjeneste blir dårligere av den grunn.

– Med de beløp det er tale om f.eks. når det gjelder betaling for førstegangskonsultasjon hos en lege, er det sterkt overdrevet å hevde som enkelte gjør, at høyere egenandel vil rive ned vårt velferds-samfunn. Folk vil jo fortsatt få de fleste helsetjenes-ter gratis. Økte egenandeler må sees i sammenheng med mulighetene for å kunne gi et bedre helsetje-nestetilbud til de grupper som vi mener er for dårlig tilgodesett i dag.

– Nå er det særlig utbyggingen av primærhelsetje-nesten det skal satses på. Har vi fått nok sykehus-plasser?

– Jeg synes ikke det er så opplagt at folk flest vil prioritere utbygging av primærhelsetjenesten frem-for sykehustjenester. Hvis de tilgjengelige ressurser er begrenset, er det ikke sikkert at man ønsker økt satsing på helsekontroller og på behandling av mind-re vesentlige lidelser. Man vil kanskje være villig til å forsake noe på dette felt mot å få kvantitativt og kvalitativt bedre tilbud for mer livstruende sykdom-mer. Det folk er villig til å betale for å få legebe-handling i utlandet for alvorlige sykdommer, kan gi en viss pekepinn om betalingsvilligheten for slike tjenester.

– Det er riktig at vi har satset mye på sykehusut-bygging, og når det gjelder politikernes prioriterin-ger svinger pendelen nå tilbake mot primærhelsetje-nesten igjen. Men dersom vi i fremtiden kommer til å gi dårligere behandlingstilbud på sykehus enn andre land, vil nok pendelen svinge tilbake igjen. Likhetsprinsippet m.h.t. tilbud av helsetjenester her i landet blir noe utvannet dersom tilbudet ligger på et slikt nivå at det blir vanlig for de økonomisk bedrestilte å reise ut for å få den behandling de ønsker.

– Men kan ikke problemene løses ved at en større del av oljeinntektene kanaliseres til helsevesenet?

– Det er mange faktorer å ta hensyn til når bruken av oljeinntektene skal vurderes. Men et moment i denne sammenheng er at en sterk generell økning av helsesektoren nå, kan føre til betydelige problemer når oljeinntektene en gang tar slutt. Behandlingstil-budet til syke samt trygdeytelser er poster det vil være meget vanskelig å redusere igjen dersom det skulle bli nødvendig. Av denne grunn mener jeg vi

bør vise noe forsiktighet med å la helse- og sosialsek-toren øke for sterkt. Oljeinntektene har jo også vist seg å være noe usikre, og det kan bli nødvendig med nedtrapping av en del tiltak.

– På et område innen helsevesenet, nemlig innen aldersomsorgen, er derimot situasjonen den at vi de nærmeste år står overfor en stor økning i tallet på eldre. Men vi vet også at tallet vil gå ned igjen en gang i fremtiden. På dette området skulle det derfor kunne settes inn mer ressurser uten at proble-mene med å trappe ned igjen skulle bli altfor store.

– Du er tydeligvis ikke enig med de økonomer som hevder at hva som skal skje om 100 år eller senere når oljen engang tar slutt ikke bør tillegges særlig vekt nå for det kan vi ikke si noe fornuftig om likevel?

– Jeg mener vi i dag bør ta med i vurderingen den situasjon vi vil stå i når oljeproduksjonen en gang begynner å gå nedover. Det er dessuten ikke sikkert at oljealderen vil vare så lenge som 100 år. Det er ikke bare et teknisk spørsmål, men også et spørsmål om produksjonens lønnsomhet. Vi kan vel si akku-rat like lite om hvor lønnsomt det vil være å produ-sere oljen vår om 100 år som om hvilke andre næringer det da vil være lønnsomt å satse på.

– Jeg synes nok usikkerheten ved oljeinntektene tillegges for liten vekt i debatten. Det kan vise seg problematisk at en så stor del av statens og samfun-nets inntekt er knyttet til en sektor med så betydelig usikkerhet som oljesektoren.

– Men det er vel ikke bare rasjonelle, økonomiske resonnementer som vil ligge til grunn for valg av utvinningstrategi?

– Nei. Økonomer må ved sin vurdering også ta hensyn til hvilke alternativer som er politisk mulige å gjennomføre. Det er for eksempel ikke sikkert det er mulig at vi samtidig kan satse på en høy utvinningstakt og på at det vesentligste av inntek-tene ikke skal brukes innenlands. Dersom man an-befaler en slik løsning uten å ta hensyn til at politiske forhold gjør det meget vanskelig å gjennomføre den, kan vi ende opp med et svært ugunstig resultat. Det kan også vise seg politisk vanskelig å ha en stor leteaktivitet for å kartlegge ressursene for så å holde et lavt utvinningstempo fra de funn som gjøres.

– Selv om økonomiske resonnementer ikke er det eneste som bør tillegges vekt, mener jeg økono-miske forhold i dag tillegges for liten vekt i forhold til de teknologiske. Vi bør få en grundigere analyse av hvordan oljepolitikken bør endres om prisutvik-lingen og andre forhold forandrer seg, sier Aina Uhde.

Økonomisk-politisk revy for hausten 1981

AV
LEIV OPSTAD

1. Innleiing

Denne sesjonen var interessant fordi vi fekk eit nytt Storting og ei ny regjering. Debatten i Stortinget om Nasjonalbudsjettet bar sjølvstekt preg av det. Mykje av diskusjonen dreidde seg om mindre viktige saker i den store samanhengen. Men enkelte saker kan tyde på ei omlegging av den økonomiske politikken. Det gjeld industripolitikken (jf. Tyssedal-saka), inntektsfordeling- og skattepolitikken. I kor stor grad Høgre vil få andre parti med på dette er usikkert. Debatten denne hausten kan tyde på at det kan bli problematisk.

Kr.F. og Senterpartiet markerte seg med ein eigen profil, AP prøvde å distansere seg klart ifrå Høgre no når det hadde komme i opposisjon.

SV og V markerte seg på om lag samme måte som tidlegare. Men måtte finne seg i mindre grad å kunne påverke dei endelige avgjerdene, sia ikkje nokon av dei lenger var i «vippe-posisjon».

Framstegspartiet var igjen representert i Stortinget. Det førte m.a. til at det ikkje lenger er full semje i Stortinget om sentrale målsettingar som full sysselsetting. For dette partiet er ikkje dette ei målsetting i seg sjølv, men må sjåast i samheng med kva som blir produsert.

Utover debatten om Nasjonalbudsjettet skjedde det lite i Stortinget som er interessant i denne samanheng. I det følgjande vil eg ta for meg finans-, penge- og kreditt- og næringspolitikken som blei drøfta i samband med Nasjonalbudsjettet.

2. Finanspolitikken

Det var liten meiningsskilnad på offentleg forbruk av varer og tenester. Arbeidarpartiet hadde lagt opp til ein heller svak vekst her (sivilt forbruk aukar t.d. med 2½ pst.), og offentlege investeringar skulle ned. Dette fekk i hovudtrekk oppslutning av regjeringa Willoch og mellompartia. Men det bør vel nemnast at Høgre bad om fullmakt til å redusere forbruket med 300 millionar i forhold til framlegget til regjeringa Brundtland.

SV la vekt på å styrke kommunesektoren, medan Framstegspartiet snakka om å deregulere samfunnet. Mykje av debatten blei konsentrert omkring overføringane og spesielt skattepolitikken. Arbeidarpartiet hadde gjennom Nasjonalbudsjettet fremja eit forslag som var meir eller mindre venta.

Dei direkte skattesatsane blei justert nedover, men på grunn av inflasjonen ikkje nok til at det blei reelt skattelette.

Samstundes gav Arbeidarpartiet signal om å auke løyvingane til enkelte formål som t.d. å heve U-hjelpa til 1,05 pst. av BNP, og innføring av deltidspensjon for personar mellom 65–67 år.

Høgre som regjeringsparti ville markere seg i forhold til Arbeidarpartiet. Så stor blei forskjellen likevel ikkje denne gangen. Slagordet dynamisk skattepolitikk blei lansert og første steg i den retning var å justere personskatten slik at det ikkje blei auke i det direkte skattenivået for nokon.

Vidare avviste Høgre å koble skattepolitikken til lønnsoppgjeret som AP hadde gjort tidlegare, og fekk der støtte av SP og Kr.F. Det samme gjaldt gjeninnføringa av 80 pst. som øvre grense i marginalskatten (mot no 90 pst.). Desse to mellompartia gav derimot ikkje støtte til Høgre om å la vere å auke u-hjelpa frå 1,0 til 1,05 pst. av BNP.

Sjølv om Kr.F. og SP og H blei samde om hovudtrekka i skattepolitikken, og om ein del mindre endringar i avgiftspolitikken (t.d. auke i tobakksavgift på 100 mill.) og i overføringane (auka barne-trygd, reduksjon i voksenopplæring, pressestøtte m.m.), så markerte SP og Kr.F. seg med eigne opplegg.

For å få fleirtal for framlegga sine, var Høgre avhengig av støtte frå Kr.F. og SP. AP kom i få tilfelle H til unnsetning. Sjølv om H hadde målsetting om å redusere overskottet før lånetransaksjonar på dei offentlege budsjetta noko (oljeinntektene medrekna) i forhold til AP, så blei dette likevel ikkje sluttresultatet. I staden blei det omtrent det samme nettopp pga. kompromissa med mellompartia.

Kristeleg Folkeparti og Senterpartiet blei ståande åleine på framlegga om auka støtte for omsorgsarbeid og innføring av særskilt skattefrådrag for eineshushald. Men dei fekk derimot støtte frå Venstre om å dra inn 250 millionar på avansen for ølsal og for å heve U-hjelpa til 1,1 pst. av BNP (dvs. å gå lenger enn AP).

Venstre baserte seg på skattenivået til AP, men ville ha noko mindre direkte skatt mot meir indirekte. Eg har vore inne på at V støtta SP og Kr.F. i enkelte framlegg. Utover dette kan det nemnast at Venstre gjekk inn for auka oljeskatt (2 milliardar) og støtte til kollektivtransporten i Oslo.

SV gjekk inn for å fjerne skattekasse 2, auke

formue- og eidegdomsskatten og auke overføringar til barnehagar, kollektivtransporten og heimhjelpa.

Vidare ville det endre moms-systemet og oljeskatt-systemet. Det siste blei m.a. begrunna med at systemet ikkje trekte inn nok av inntektene ved dei rike felta. SV ville også innføre progressiv skattelegging for aksjeselskap.

Hovudinnhaldet i framlegget for Framstegspartiet var ei stor nedskjæring på subsidiar og overføringar kombinert med skattelette. Avgiftene på tobakk og alkohol blei m.a. foreslått redusert og NRK-lisensen skulle bort og i staden bli erstatta med reklame som finansieringskjelde. Vidare blei det påpeika at det var viktig med inntektsforskjellar for at systemet skulle fungere tilfredsstillande.

3. Penge- og kredittpolitikk

I hovudtrekk kan ein seie at Høgre i regjeringssisjon berre vidareførte den omlegginga av kredittpolitikken som Arbeidarpartiet dei seinare åra har vore ansvarleg for. Det inneber mellom anna ei vidare auke i det nominelle rentenivå, som vel er eit steg vidare mot marknadsrenta. Men det var interessant å merkje seg at Arbeidarpartiet no gav signal om å ville redusere rentenivået i Statsbankane der- som prisstiging avtek. Samstundes var det oppteken av eventuelle uheldige inntektsfordelingseffektar av at rentene blir trekt frå før skatt blir betalt. Med støtte frå SP og Kr.F. så ville derimot regjeringa Willoch oppretthalde PSV-lån til boligfinansiering som Arbeidarpartiet ville fjerne. Med unntak av småpartia var det semje om å igangsetje 36 000 boligar, men regjeringa ville då at færre skulle finansierast gjennom Statsbankane (Husbanken og Landbruksbanken) enn Arbeidarpartiet (21 000 mot 25 000). Regjeringa la altså vekt på å auke kreditttilgangen frå private finansskjelder, på bekostning av Statsbankane der rammene blei foreslått redusert med 900 millionar.

Noko nytt for året var framlegget til regjeringa om spareobligasjonslån for å trekkje inn kreditt direkte frå publikum. Dermed hadde regjeringa opna for eit

nytt verkemiddel i kredittpolitikken. Kr.F. og SP støtta opp om dette. For å stimulere sparinga foreslo dei 3 borgarlege partia også å auke den skattefrie banksparinga, å redusere skatt på aksjevinst og gje signal om tiltak for å auke aksjesparinga.

Venstre sitt opplegg kan ein i hovudtrekk seie gjekk ut på å gå noko lenger i skattefri banksparing, byggje fleire boligar (40 000) ved å auke rammene til Statsbankane litt utover framlegget til AP, samstundes som PSV-låna blei oppretthaldne.

SV gjekk også inn for 40 000 boligar og det ville styrke statsbankane og redusere renta for Husbanken til 5,5 pst. Rentetak blei foreslått innført.

Framstegspartiet gjekk imot statsbankordninga og ville ha ei fri marknadsrente.

4. Næringspolitikk

Her markerte Høgre seg ved å gå imot å løyve 100 millionar til Tyssedal og bad i staden om at aluminiumsverksprosjektet måtte vurderast på nytt. Høgre var i tvil om prosjektet var samfunnsøkonomisk lønnsomt. Noko særleg støtte i Stortinget fekk ikkje Høgre. Regjeringa Brundtland hadde tidlegare gått inn for løyving, og dette blei sjølvstøtt oppretthalde av representantane for Arbeidarpartiet. SV og mellompartia støtta AP i dette.

Sp og Kr.F. markerte seg elles ved å gå imot auka energiavgift (redusere subsidiene) for treforedlings- og ferrolegeringsindustrien. Saman med Høgre blei det semje førebels å halde desse uendra til 1.7. 1982. Venstre gjekk også mot at kraftkrevjande og treforedlingsindustrien skulle betale meir i El-avgift, men for dei andre blei det foreslått ei auke på 2 pst.

Elles foreslo V å redusere arbeidsgjevaravgifta med ein prosent for bergverk og industri. SV ville redusere arbeidsgjevaravgifta med 2 pst. i dei svakaste stilte fylka mot ei generell auke i investeringsavgifta på 20 pst.

Framstegspartiet ville halvere elektrisitetsavgifta, redusere investeringsavgifta og presiserte at lønnene i større grad måtte gjenspegle «det marginale lønsamsprinsippet».

BOKANMELDELSE

ARNE STØTTRUP ANDERSEN, JAN ERIK KRISTIANSEN,
ODD SKARSTAD OG HANS PETTER WILSE:

Inntektsfordeling og levkår

Samfunnsøkonomiske Studier nr. 46,
Statistisk Sentralbyrå, Oslo 1980.

Det er vel alminnelig erkjent at husholdningenes levkår eller velferd blir bestemt av en lang rekke forhold slik som forbruk av forskjellige varer og tjenester, arbeidsinnsats, arbeidsforhold, helse, sosiale relasjoner osv. Likevel er det vanlig å beskrive fordelingen av levkår i befolkningen ved hjelp av en enkel inntektsfordeling ut fra et eller annet inntektsbegrep. Dette skyldes sikkert delvis at det i praksis er helt nødvendig å foreta en viss aggregering. Det skyldes nok også at en ofte har manglet data om mange levkårskomponenter. Et inntektsmål som ligger i nærheten av disponibel inntekt eller total forbruksutgift, vil primært reflektere inntektsmottakerens forbruksmuligheter for gitte priser. Det er usikkert i hvilken utstrekning variasjoner i inntekt reflekterer variasjoner i andre forhold av betydning for levkårene.

På denne bakgrunn er det interessant å få i hende en publikasjon som nettopp belyser sammenhengen mellom inntektsfordeling og fordelingen av enkelte andre levkårskomponenter, nemlig helse, boforhold, sysselsetting og arbeidsforhold. Analysene er utført av en prosjektgruppe i Statistisk Sentralbyrå og bygger på forbruksundersøkelsen 1973, inntekts- og formuesundersøkelsen 1973, helseundersøkelsen 1975 og en undersøkelse av arbeidsforhold i 1975, alle utført av Statistisk Sentralbyrå.

Det sentrale inntektsbegrepet er inntekt i skattestatistikken. Bare i kapitlet om boforhold benyttes total forbruksutgift i forbruksundersøkelsen. Inntektsbegrepet i skattestatistikken har en rekke svakheter som mål på husholdningenes levestandard. Disse blir imidlertid grundig drøftet i likhet med de fleste andre problemer som oppstår i forbindelse med denne type analyser. I et eget kapittel om husholdningens levestandard drøftes sammenhengen mellom husholdningenes inntekt etter skattestatistikken og disponibel inntekt, forbruksutgift, formue etc. som må antas å være mer relevante mål for levestandard. Inntektsfordelingen etableres ved at husholdningene inndeles etter type (enslig, ektepar med 1 barn under 16 år etc.) og deretter fordeles på fraktiler i inntektsfordelingen innenfor hver kategori. Lavinntektsgruppen for eksempel består så av alle de husholdninger som tilhører den nederste 20 prosent-fraktilen i inntektsfordelingen innen sine respektive husholdningstyper. Hovedoppgaven er så å belyse hvordan

utvalgte indikatorer for arbeidsforhold, helse og boforhold varierer mellom gruppene med lav, middels og høy inntekt.

Jeg synes det er vanskelig å danne seg en klar oppfatning av den inndeling i inntektsgrupper som er valgt, men jeg heller i retning av å stille meg noe skeptisk. Det kan falle litt vanskelig å akseptere at en husholdning nødvendigvis er en lavinntektshusholdning bare fordi den har lav inntekt i forhold til andre husholdninger *av samme type*. Det kunne jo hende at hele denne kategorien av husholdninger hadde høy inntekt i forhold til andre husholdningstyper. Vil den da bli oppfattet eller oppfatte seg selv som lavinntektshusholdning? Det kan nok argumenteres for at (også) mer konvensjonelle sammenveingssystemer (f.eks. ved hjelp av forbruksenhetstall) inneholder en viss vilkårlighet, men så lenge vektene gjøres eksplisitte og kan vurderes, finner jeg det enklere å bedømme rimeligheten av slike opplegg.

Kapitlet om boforhold innleder med en diskusjon om hvorvidt det har spesiell interesse å belyse sammenhengen mellom inntekt og boforhold siden bolig kan betraktes som et vanlig konsumgode som man kjøper for sin inntekt. Forsvaret for å ta opp saken er at boligmarkedet har en rekke særtrekk delvis som følge av inngrep i markedet. Det er rimelig at dette spørsmålet reises, og ut fra denne analysens spesielle formål må det sies å være relevant. Men forøvrig synes jeg det kunne være nyttig å få belyst boforholdene i forskjellige inntektsgrupper selv om det ikke var noe spesielt med boligmarkedet. Grunnen til dette er at selv om inntektsfordelingen (i relativt snever forstand) reflekterer fordelingen av konsummuligheter, er det et visst sprang fra et slikt aggregattall og til innsikt i det faktiske forbruk som skjuler seg bak et slikt tall. En konkretisering av forbruksstandarden på forskjellige inntektsnivåer er derfor en nyttig innsikt å få når en skal bedømme inntektsfordelingen. I denne sammenheng er boligstandard selvfølgelig bare en av mange forbruksposter, men de fleste andre er nok lettere å danne seg et direkte bilde av f.eks. ut fra utgiftstall.

Det er ingen formell analyse i publikasjonen, ingen estimering av sammenhenger eller formell testing av hypoteser. Men jeg er slett ikke sikker på at mer formelle metoder ville gitt vesentlig mer innsikt i dette tilfellet, selv om det kunne vært interessant om forfatterne hadde gitt sin egen oppfatning av dette. Publikasjonen gir inntrykk av at det ligger solid arbeidsinnsats bak. Det drøftes en lang rekke mulige sammenhenger mellom de variabler som belyses. En rekke hypoteser stilles opp og konfronteres med tallmaterialet. Og det presenteres et omfattende datamateriale i over nitti tabeller. Alt dette gjør at

det er nokså tungt å arbeide seg gjennom framstillingen. Det er krevende å holde styr på de forskjellige sammenhenger, mulige forklaringer og sannsynlige forklaringer på de trekk tallopplysningene avdekker, og forbehold pga. svakheter ved begreper, data etc.

Et forhold som synes å skape gjentatte problemer, er at inntektsgruppene slik de er definert, blir nokså heterogene i mange henseender, og det kreves mye innsats for å forsøke å klarlegge hvilke forskjeller som kan tilskrives inntektssituasjonen og hvilke som skyldes andre forskjeller mellom gruppene som f.eks. forskjellig alderssammensetning, forskjellig andel av trygdede og pensjonister, eller forskjellig fordeling på geografiske områder eller by/land. Det hadde vært fint om en i større grad hadde greid å løse dette problemet fra starten av gjennom mer homogene grupper, eller kanskje mer formelle metoder til å håndtere mange variabler simultant hadde hjulpet i denne forbindelse?

Boka gir en rekke interessante konklusjoner. Som eksempler til illustrasjon skal jeg bare trekke fram et

par. Det viser seg å være klare forskjeller i arbeidstid mellom inntektsgrupper. Det viser seg imidlertid at en tenkt utjamning av «pensjonsgivende inntekt pr. arbeidstid» (som estimat for timelønn) mellom inntektsgruppene fører til større likhet mellom inntektsgruppene i gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt, enn en utjamning av arbeidstiden. En annen konklusjon er at det er ingen eller små forskjeller mellom ansatte i ulike inntektsgrupper med hensyn til lønssystem, ubekvem arbeidstid og arbeidsreise. Hovedtrekkene ved analysen og de viktigste konklusjonene finner en forøvrig i et greit ni-siders sammen- drag foran i boka.

Publikasjonen vil være en nyttig kilde for samfunnsforskere fra forskjellige fagdisipliner, fagfolk i administrasjonen, politikere og andre samfunnsinteresserte. Den føyer seg pent inn som nr. 46 i serien av Samfunnsøkonomiske Studier fra SSB. De er alle like grå, men det er utenpå, som det heter i barnesangen.

Vidar Christiansen.

Aksjefondene Finans-Invest og Energi-Invest bestyres av Norfond. Forvaltningen før «starten» med den bebudede ordning for sparing i aksjer med skattefradrag er 71 mill. kr. Bak Norfond står Den norske Creditbank, Norske Folk og Storebrand.

Til den daglige ledelse av Norfond søkes Administrerende direktør

---

Stillingen vil være selvstendig og krevende, og derfor godt avlønnet. Gode kunnskaper om norsk næringsliv er nødvendig. Erfaring og interesse på områdene verdipapiranalyse, markedsføring og administrasjon vil telle, og i høy grad personlige egenskaper som integritet og lederevne. Norfond vil få egne kontorer i Rosenkrantzgt.

Økonomiske betingelser og tiltredelse etter avtale.

Ytterligere opplysninger om stillingen kan fås av direktør Finn Fadum, tlf. (02) 31 11 73. Skriftlig søknad sendes innen 20. februar 1982 til Norfond-Norske verdipapirfond A/S, ved styrets formann, direktør

Finn Fadum, Storebrand-Idun, Haakon VII's gate 10, OSLO 1.

NORSKE KOMMUNERS SENTRALFORBUND er en sammenslutning av landets kommuner og fylkeskommuner. Formålet er å ivareta deres felles interesser, fremme samvirke mellom dem og bl.a. være fellesorgan for kommunene i arbeidsgiver-spørsmål.

ØKONOM

For en erfaren ØKONOM er det ledig stilling i vår forhandlings- og personalavdeling.

Arbeidet vil i hovedsak være knyttet til lønnsstatistikk, beregninger og prognoser i forbindelse med arbeidsgivervirksomheten som omfatter ca. 240 000 arbeidstakere. Vedkommende vil etter opplæring bli tillagt forbundets forhandlingsvirksomhet i ett fylke.

Arbeidet krever selvstendighet. Det må påregnes en del reisevirksomhet. Stillingen er forutsatt lønnet som spesialkonsulent. Spesialkonsulent er f.t. lønnet i lønnstrinn 24, 25, 26, 27 eller 28 etter kvalifikasjoner.

Pensjonsordning, bedriftslegeordning, 5 dagers uke.

Henvendelse om stillingen i telefon 41 20 00, linje 144, avdelingsdirektør Karl W. Tveter.

Søknad sendes til

NORSKE KOMMUNERS SENTRALFORBUND
POSTBOKS 1378, OSLO 1.

innen 5. mars.

Veiledning for bidragsytere

Sosialøkonomen er et frittstående fagtidsskrift som tar sikte på å bringe stoff om aktuelle næringsøkonomiske spørsmål og økonomisk politisk debatt såvel som teoretiske og prinsipielle samfunnsøkonomiske spørsmål. De vitenskapelige bidrag bør gjøres tilgjengelige også for ikke-spesialister. Spesielt bør bruk av matematikk gjøres slik at leseren kan følge hovedtrekkene i resonnementer og konklusjoner uten å sette seg inn i matematikken. Eventuelt kan tekniske appendikser overveies. Manuskripter må tilfredsstillende følge krav:

1. Innlevering

Alle manuskripter må innleveres i 2 eksemplarer. Debattinnlegg og kommentarer må være ferdigbehandlet av redaksjonen senest den 15. i måneden før utgivelsesmåneden. Andre typer innlegg (artikler, bokaanmeldelser m.m.) vil normalt ha lengre trykkestid. Alle innlegg sendes til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1.

2. Form på manuskript

Manuskriptet skal være maskinskrevet med dobbel linjeavstand. For aktuelle kommentarer og artikler skal det vedlegges et fotografi av forfatteren (passfoto). For artikler skal det dessuten følge et resymé på ca. 100–300 ord og biografiske opplysninger. Resyméet skal være poengrettet og i en direkte form, og artikkelens problemstilling og hovedkonklusjoner skal fremgå av resyméet. De biografiske opplysninger som ønskes er utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted.

3. Fotnoter

Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende. Fotnoter legges ved fortløpende på eget ark.

4. Figurer og tabeller

Figurer og tabeller settes på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende. De skal ha korte, beskrivende titler. Figurer må lages i en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon. I teksten henvises det til figur/tabell nr. og tittel, ikke som «figuren nedenfor viser».

5. Referanser

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted; Frisch, R. (1962): *Innledning til produksjonsteorien*, 9. utgave, Universitetsforlaget, Oslo – Bergen – Tromsø.

6. Bruk av matematikk

For å lette settingen, skrives formler mest mulig på samme linje:

$$a/b, \text{ ikke } \frac{a}{b} \sum_{i=1}^n, \text{ ikke } \sum_{i=1}^n$$

Fot- og toppskriftet kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen $a(t)$ er like god som a_t . Formler og symboler som brukes, legges ved på eget ark.

nytt fra

Hvem gjør hva i NSF?

Idet vi har gått inn i et nytt arbeidsår, vil vi gjerne presentere NSF's medlemmer for foreningens tillitsvalgte menn og kvinner samt de ansatte i sekretariatet.

Hovedstyret

Nils Terje Furunes, formann
Erik Lind Iversen, nestformann
Kjell Anders Kraakmo, sekretær
Knut H. Lykke, styremedlem
Eric Mittelbach, fagforeningens repr.
Studentforeningen Frederik, 2 repr.

Turid Bertelsen, vararepr.
Asbjørn Fidjestøl, vararepr.

Kontrollkomiteen

Erik Botheim, formann
Dag Bjørnland
Lisa Blom
Leif Asbjørn Nygaard
Torolf Støyva

Medlemskapskomiteen

Steinar Strøm, formann
Halvard Flø
Sven-Henning Kjelsrud

Kursrådet

Per Halvor Vale, formann
Erik Lind Iversen, sekretær
Jarle Bergo
Olav Bjerkholt
Svein Brustad
Tore Knudsen
Tor Kopperstad
Knut Østmoe
Tor Hersoug
Arne Dag Johansen } Sosialøkonomisk institutt's rep.

Valgkomiteen

Tore Eriksen, formann
Jan M. Gregersen
Linda Verde

Sekretariatet

Sekretariatet består nå av 4 personer, hvor av 1 i heltid og 3 i deltidsstillinger.

Gerd Buflod, d.l. – kurs- og møtevirksomhet
Anne-G. Halvorsen – økonomi
Turid Holt-Jacobsen – Sosialøkonomen
Vegard Karlsen – Fagforeningen

Sekretariatet har kontortid fra 8.30–16.00. Daglig leder treffes på telefon 20 22 64, de øvrige på telefon 41 81 01.

*****

Fagforeningen

Norske Sosialøkonomers Fagforening har pr. 1.1. 1982 510 medlemmer. Sammen med 50 andre foreninger er vi tilsluttet Akademikernes Fellesorganisasjon – AF, som tilsammen organiserer ca. 105 000 medlemmer.

Styret for 1982 ser slik ut:

Formann	Eric Mittelbach, Husbanken, Oslo.
Nestformann	Nils Håvard Lund, Statistisk Sentralbyrå, Kongsvinger.

Styremedlemmer Oscar Lindvåg, Vegdirektoratet, Oslo.

Terje Ruud, Norconsult AS, Oslo.

Reidar Økland, Sosialdepartementet, Oslo.

Varamedlemmer Arne Skoge, Fiskeridirektoratet, Bergen.

Arne Tuhus, Rikstrygdeverket, Oslo.

På første styremøte 7. januar drøftet man blant annet gjennomføringen av normeringsoppgjøret i staten (1981-oppgjøret) som nå har kommet i gang. Disse foregår lokalt, dvs. mellom de enkelte organisasjonene og etatene, så fagforeningen forhandler da for de av våre medlemmer som har reist krav. (Ca. 50).

Justeringsoppgjøret i staten ble ferdig i desember, og sekretariatet har nå fått en kopi av de nye lønnsplanene.

Når det gjelder forhandlingene om avtalen mellom AF og Norske Kommuners Sentralforbund (NKS), så er ikke disse ferdig ennå. Det var forhandlinger i gang i desember, og ifølge AF's sekretariat er man nå inne i siste fase, dvs. finpussingen -. I utgangspunktet møttes AF (på vegne av en del av sine primærforeninger (13) som ikke selv hadde avtale i den kommunale sektor - deriblant NSFF) og NKS for å utarbeide en rammeavtale, men det ser nå

ut til at man får en avtale av mer forpliktende karakter.

Lønnsoppgjøret for 1982 står også snart på trapene, og forpostfektingene er allerede i gang. AF leverer sine krav i løpet av februar, men det er i skrivende stund ikke mulig å si hvilke rammer de kommer til å sette.

I tillegg er AF i ferd med å utarbeide et prinsippprogram som skal inneholde AF-foreningenes holdninger i lønns-, person-, skatte-, sosial-, og utdanningspolitikk foruten kapitler om medbestemmelse, ledernes rolle, likestilling, arbeidsmiljø, forskning, sosialpolitiske spørsmål og evt. forbrukerspørsmål. Innenfor prinsippprogrammet vil så AF hvert år utarbeide et handlingsprogram.

Utkastet til prinsippprogrammet er sendt våre kontaktpersoner, og fagforeningen vil gi en uttalelse til AF om det som fremkommer der i løpet av april.

Industriøkonomisk Institutt (IØI) er en frittstående, statlig forskningsinstitusjon opprettet i 1975. Instituttet har til oppgave å gjennomføre utredninger og studier i spørsmål som gjelder industriutvikling og forholdet industri - samfunn.

Instituttet ligger i Bergen, og har i dag en stab på 15 forskere bestående av økonomer, sosiologer statsvitere, geografer og ingeniører.

INDUSTRIØKONOMISK INSTITUTT SØKER

FORSKERE

for tiltredelse i løpet av 82/83. IØI står overfor en rekke krevende forskningsoppgaver i de nærmeste årene, og trenger 2-3 nye medarbeidere i fast stilling. Vi ønsker å knytte til oss økonomer som har interesse for anvendt forskning.

Instituttets forskere dekker fagområdene bedriftsøkonomi, regionaløkonomi, arbeidsmarkedsøkonomi, industripolitikk og data/statistikk. Arbeidet har en tverrfaglig karakter og skjer i sammensatte prosjektgrupper, med industriøkonomi som fellesnevner. Virksomheten er prosjektorganisert og arbeidet vil i de nærmeste årene foregå på følgende tema:

- Omstilling i industrien
- Petroleums- og energi-spørsmål
- Bransjeanalyser
- Virkemiddelevalueringer

IØI tar selv initiativ til større, langsiktige prosjekter som finansieres av egne midler og utfører dessuten oppdrag for offentlige og private oppdragsgivere i industrisektoren. Instituttet samarbeider med en rekke forskningsinstitusjoner og konsulenter i Norge og utlandet. Samarbeidet med Norges Handelshøyskole er spesielt omfattende både faglig og praktisk.

Instituttet legger vekt på den enkeltes interesser og ønsker om faglig videreutvikling. De som blir ansatt vil få anledning til kompetanseoppbygging i kombinasjon med prosjektarbeid, og gjennom kurs i Norge og utenlands.

Industriøkonomisk Institutt holder til i trivelige lokaler i nærheten av NHH og er utstyrt med moderne EDB- og tekstbehandlingsanlegg. Vi har fleksitid og egen pensjonsordning. Lønn etter kompetanse i lønnstrinn 20-30. Fra lønnen trekkes 2 prosent i pensjonsinnskudd.

Instituttet kan være behjelpelig med boligfinansiering.

Opplysninger om stillingene som forsker ved IØI kan fås ved henvendelse til direktør Arne Selvik i tlf. (05) 25 56 60.

Søknad med vedlagt vitenskapelige arbeider sendes
INDUSTRIØKONOMISK INSTITUTT,
Breiviken 2,
5035 Bergen-Sandviken,
innen 28. februar.

A/S NORCEM er landets ledende leverandør av byggevarer. 4 700 ansatte ved mer enn 50 produksjonssteder i Norge produserer sement, betong, betongvarer, bygningsplater, Siporex-Ytong, Leca, Zanda, Gjerdesagen, samt Jøtul ildsteder m.v. Konsernet er også engasjert i plast og papirproduksjon, offshorevirksomhet, og i flere bedrifter i utlandet.

Til planavdelingen søkes

Sosialøkonom/ Siviløkonom

til følgende arbeidsoppgaver:

- Strategisk planlegging
- Overvåking og analyser av utviklingen i norsk og internasjonal økonomi
- Markedsanalyser, spesielt hovedtrekkene i byggevaremarkedet
- Utredninger av spesielle temaer

Nødvendige kvalifikasjoner:

- Høyere økonomisk utdanning
- Erfaring fra tilsvarende arbeid i offentlig eller privat virksomhet
- Analytisk legning og interesse for utredningsarbeid
- God skriftlig og muntlig fremstillingsform
- Samarbeidsevner

Stillingen gir gode muligheter for faglig utvikling og påvirkning av egen arbeidssituasjon. Lønn og ansvarsområde vil være avhengig av kvalifikasjoner. Fri pensjons-, ulykkes- og gruppelivsforsikring. Fleksitidordning.

Nærmere opplysninger om stillingen kan fåes ved henvendelse til ass. direktør Tore V. Knudsen eller siviløkonom Torkel Backelin.

Skriftlig søknad vedlagt kopier av attester og vitnesbyrd bes sendt vår personalavdeling.

A K S J E S E L S K A P E T

NORCEM

Haakon VII's gt. 2, Oslo 1
Tlf. (02) 41 27 70.